

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Radyo ve Radyo Yayıncılığının Etkileri

The Effects of Radio and Radio Broadcasting in the First Years of the Republic

Dr. Öğr. Üyesi Derya NACAROĞLU¹

Öz

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiş, Osmanlı İmparatorluğu dönemi resmen sona ermiştir. Yeni kurulan devlet Atatürk İlke ve İnkılapları ile bir ulusu yeniden inşa etmek amacındadır. Bu amacı gerçekleştirirken pek çok farklı araçla işbirliği içinde olması kaçınılmazdır. Bunlar içinde tarihi Cumhuriyet'le neredeyse yaşıt olan radyonun varlığı göz ardı edilemez. Yeni kurulan Cumhuriyet'in halk tabanına anlatılması ve karşılık bulması için yeni ve güvenilir bir araç olarak radyonun tercih edilmesi çok önemlidir. Varoluşları ülke için neredeyse eş zamanlı yıllara rastlayan Cumhuriyet ve radyo kavramlarının kesişme noktalarını tespit etmek, Cumhuriyet tarihinin özellikle kuruluş yıllarına ilişkin bu ilişkiyi tarif etmek için gereklidir. Bu çalışma, geleneksel ve demokratik bir kitle iletişim aracı olarak radyonun Cumhuriyet tarihinde nasıl bir misyonla yer aldığı tarihi belge ve bilgiler ışığında değerlendirmek amacını taşımaktadır. Bu amaçla, ülkemizde radyo yayıncılığının başlangıç tarihi olan 1927 yılından, kurumsal bir yapıya kavuştuğu 1964 yılında TRT kuruluncaya değin olan dönemdeki tarihi incelenmiştir. Söz konusu dönemdeki radyo yapılanması, yayın politikaları, içerikler ve radyo-toplum ilişkilerine ait veri teşkil edecek bilgi ve belgeler literatür ve arşiv taraması ile elde edilmiştir. Elde edilen veriler tarihsel betimleyici bir yöntem ile değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme sonucunda, radyonun rolünün, özellikle kuruluş ve gelişme yıllarında Cumhuriyet devrim ve ilkelerinin yaygınlaşması sürecinde politik bir araç olarak sınırlı kaldığı, batılılaşma ve modernizm konusunda ise hep tartışmalı bir yerde durduğu gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, radyo, radyo yayıncılığı, millet

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The Republic was proclaimed on October 29, 1923, and the period of the Ottoman Empire officially ended. The newly established state aims to rebuild a nation with Atatürk's Principles and Revolutions. While achieving this goal, it is inevitable to cooperate with many different tools. Among these, the presence of the radio, whose history is almost as old as the Republic, cannot be ignored. It is very important to prefer the radio as a new and reliable tool in order to explain and respond to the public base of the newly established Republic. It is necessary to identify the intersection points of the concepts of the Republic and radio, whose existence coincides with almost simultaneous years for the country, and to describe this relationship in the history of the Republic, especially regarding the foundation years. In this study, it is aimed to evaluate the mission of radio as a traditional and democratic mass communication tool in the history of the Republic in the light of historical documents and information. For this purpose, the history of the era of since 1927, the start date of radio broadcasting until the establishment of TRT in 1964, when it gained an institutional structure was examined. The information and documents that will constitute data regarding the radio structuring, broadcasting policies, contents and radio-society relations in the said period were obtained through literature and archive scanning. The data obtained were evaluated with a historical descriptive method. As a result of this evaluation, it has been observed that the role of the radio was limited as a political tool, especially in the foundation and development years, in the process of the revolution and the spread of the principles of the Republic, and it always remained in a controversial place in terms of westernization and modernism.

Keywords: Republic, radio, radio broadcasting, nation

¹Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, derya.nacaroglu@hbv.edu.tr

Atf için (to cite): Nacaroglu, D. (2023). Cumhuriyet'in ilk yıllarında radyo ve radyo yayıncılığının etkileri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(100. Yılında Cumhuriyet Özel Sayısı), 151-174.

Paper Type: Research

Giriş

Dünyanın radyo yayıncılığı ile tanışması 1900'lerin başına denk gelmektedir. Radyonun teknik buluşunun ilk kez haberleşme aracı olarak, önce denizcilikte ve daha sonra “radyo telsizi” olarak çeşitli haberleşmelerde kullanılmaya başlandığı görülmektedir (Aziz, 1975, s. 5). Radyonun özellikle ABD’de hızla yayılması bu alanı düzenleyici yasaların çıkarılmasını gerektirmiştir. Nitekim 1910 yılında Amerikan Kongresinde Telsiz Gemi Kanunu çıkartılmıştır. Bu kanunun çıkmasından iki yıl sonra meydana gelen Titanic gemi faciası ise 1912 yılında Radyo Kanunu’nun çıkmasına yol açmıştır. Bu kanun radyo yayıncılığı ile ilgili ilk düzenlemedir (Altunbaş, 2003, s. 14). Yayıncılık (Broadcast) kelimesinin de yine ilk kez Amerikan Deniz Kuvvetleri tarafından kullanıldığı görülmektedir (Hilliard, William, Donald ve Earl, 1967, s. 11). ABD’de olduğu gibi İngiltere ve Almanya’da da özellikle donanmalarda olmak üzere askeri amaçlara hizmet eden radyonun, Fransa’da da yine askeri gayeleri karşılamak amacıyla kullanıldığı görülmektedir (Atabek, 2009, ss. 127-128). I. Dünya savaşı ise tüm taraflarıyla radyonun öneminin daha çok anlaşılmasına vesile olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu’nda da telsiz telgraf askeri amaçlarla 1900’lerin başında Trablusgarp ve Balkan savaşları sırasında kullanılmıştır (Çukurova, 1994, s.55).

Radyonun kitle haberleşme aracı olarak sürekli kullanılması, kamuya seslenen söz ve müzik yayınları yapması ancak 1920’lerden sonra olmuştur. Bu tarihlerden önce ABD’de radyonun babası olarak anılan Le de Forest birçok kez kısa süreli yayınlar yapmıştır. Bunların en önemlileri tenor Caruzo’nun New York Metropolitan Operasında verdiği konserin naklen yayınlanması ile 1916 yılında ABD Başkan seçimlerine ilişkin haberlerin verilebilmesidir. 1917 yılında I. Dünya Savaşı sırasında bu tip deneme yayınlarının Almanya’da da yapıldığı, özellikle cephede bulunan askerlere radyo yolu ile müzik yayınlarının bu denemelerle verildiği bilinmektedir (Aziz, 1975, s. 5). Radyonun sürekli bir radyo vericisi ile çalışmaya başlaması ise ilk kez ABD’de 2 Kasım 1920’de Pittsburg’da KDKA adlı bir radyodan seçim haberleri vermesiyle başlamıştır (Aziz, 2002, s. 7; Cankaya, 2015, s.16). İlk tecimsel yayının da 1922’de yine ABD’de WEAf adlı radyo istasyonunda başladığı görülmektedir (Balıbeyoğlu Uçar, 2009, s.6). Radyo yayınlarının ilk bulunuşu ve teknik buluşlar Avrupa’da yapılmış olsa da ABD’nin bu konuda teknik buluşları yapan kişilere sağladığı olanaklarla radyo yayıncılığının uygulama alanı olarak öne geçtiği görülmektedir. Bunun nedenleri arasında radyo konusunda buluşların yapıldığı yılların Avrupa’da I. Dünya Savaşı tarihlerine rastlaması, savaş ekonomisinin teknik buluşlara yatırım yapmayı zorlaştırması gösterilmektedir. Bu nedenle ABD’nin araştırma olanakları sunarak radyo yayıncılığının gelişmesindeki rolü büyük olmuştur (Aziz, 2002, s.8). ABD’de radyo alıcılarının ticari bir meta olarak değerlendirilmesi ve tecimsel yönüyle ilgilenilmesi de başka bir etken olarak gösterilmektedir (Güven, 2016, s. 30). Radyo her toplumda o toplumun yapısal özelliklerine göre gelişir ve bir takım işlevler üstlenir. ABD’nin nüfus çokluğu ve radyo yayını yapmaya bir engel olmaması da radyo yayıncılığının burada gelişmesinde önemli bir faktördür (Aziz, 2002, s. 14).

Avrupa’da ise savaş yıllarının hemen ardından radyo yayınlarının daha düzenli bir şekilde örgütlendiği görülmektedir. İngiliz kamu hizmeti yayın kurumu BBC (British Broadcasting Corporation) 1922’de radyo alıcı cihazları üretmek amacıyla oluşturulmuş bir şirketler birliğinin kurduğu İngiliz yayın şirketinin devamı olarak kurulmuştur (Güven, 2016, s.34). İlk düzenli radyo yayınları ile adından söz ettiren BBC’nin yayın kalitesi, tarafsızlığı, daha sonra tüm dünyada örnek olarak alınan bir yayın sistemi olmuştur. BBC’nin ardından Avrupa’da ikinci radyo kanalı Fransa’da kurulmuş, 1923 yılında ise Almanya’da radyo yayınları başlamıştır (Aziz, 2002, s. 9).

Dünyanın radyo ile tanıştığı ve düzenli radyo yayınlarının başladığı 1920’li yıllar, ülkemizde Kurtuluş Savaşı yıllarıdır. I. Dünya Savaşı’nın ardından ittifak devletleri ile birlikte yenik sayılmış olan Osmanlı Devleti parçalanmış, Anadolu işgal edilmeye başlanmıştır. Ülke,

milli mücadelenin en zor şartlarda gerçekleştiği, anayurdun dört bir yandan işgaline karşı direnişin tam bağımsızlık ülküsünü gerçekleştirmek üzere sonsuz bir çaba ve umutla, hiç durmaksızın ve yorulmaksızın sürdüğü zamanlar içindedir. “Bağımsızlık benim karakterimdir” diyen büyük önder Mustafa Kemal Atatürk’ün, İstanbul’un İtilaf Devletlerince işgalini gördüğünde “Geldikleri gibi giderler” sözlerinde işte tam da bu bağımsızlık ifadesi tecelli etmektedir. İşgal kuvvetleri ağır bir yenilgi ile topraklarımızdan gittiğinde, geride bütün ülkenin kendini yeni baştan imar edeceği, milleti ve kurumları ile modern dünyanın bir parçası olacak Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması kalmıştır.

İşgal kuvvetlerinin ülkemizden ayrıldığı günlerde Fransız komutanı General Charpie, giderken Türklere bir telsiz telefon hediye etmiştir. Belki de çok farkında olmadan yaptığı bu iş, Türkiye’de henüz Cumhuriyet ilan edilmeden bir grup insanın ilk radyo denemelerinin vesilesi olmuştur. Kurtuluş Savaşında cepheyle haberleşmede telsiz telgraf çok önemli bir iletişim yolu olmuştur fakat radyo yayıncılığı yapma deneyimi o güne kadar söz konusu bile olmamıştır. Hediye edilen bu telsiz telefonla İstanbul’daki Öğretmen Okulu’nun kimya öğretmeni Rüştü Uzel başkanlığında bir öğrenci grubu deneme yayını yapmak için hazırlıklara girer. 19 Mart 1923 tarihinde Türkiye’de deneme olarak yapılan ilk radyo yayını, İstanbul’da Öğretmen Okulu’nun bodrumunda, davetliler ve basın huzurunda Rüştü Uzel başkanlığında bir ekip tarafından gerçekleştirilir (TRT Akademi, Türkiye Radyoları, 2020, s. 8).

“Şehrimizde Telsiz Telefon Tecrübeleri; Berlin, Paris, Moskova’daki konserleri İstanbul’dan dinleyebilecek miyiz? Darülmualimin muallimlerimizden Rüştü Bey, bir aydan beri İstanbul halkına dahi, Avrupa ve Amerika’da birdenbire ve fevkalade taammüm eden telsiz telefon hakkında bir fikir verebilmek için tecrübeler yapmaktadır. Dün, Darülmuaalimin konferans salonunda bir nutuk, ney ile çalınan bir zeybek şarkısı terennümü, Darülfünun’dan vazih bir surette dinlenebilmiştir. Mamaafih, konser namesi arasında limanımızdaki sefağın telsiz telgraf muhaberatı dahi karışmaktaydı.”(Tevhid-i Efkâr Gazetesi, 20 Mart 1923).

Radyonun bir telsiz telefon tecrübesi olarak bu ilk denemesi dönemin gazetesinde böyle yer almıştır (TRT, Düünden Bugüne Radyo-Televizyon, 1990, s.9). Bu ilk deneme sesin yayılarak etki alanı oluşturması ve buna ilişkin kabiliyete vakıf olmayı ispat açısından çok önemlidir. İlk radyoculardan müzisyen Ruşen Ferit Kam da, radyoyu 1920 ya da 1922 yıllarında bir Fransız savaş gemisinden yapılan müzik yayınlarını, Darülfünun’un konser salonunda öğrencilerine dinlettirdiğini anımsamaktadır (Cankaya, 2015, s. 16). Devlet girişimlerinden önce Türkiye’de sesin nakledilmesi konusundaki bu ilk denemeler Cumhuriyet’in ilanından hemen önceye rastlamaktadır (Altunbaş, 2003, s. 25). Kurtuluş Savaşı sırasında ortaya çıkan iletişim gereksinimi telsiz telgrafla doldurulmuştur ancak Cumhuriyet’in ilanından sonra her alanda yapılan büyük devrimleri anlatmak, halkı bilinçlendirmek ve dünyaya açılan bir ses olarak bir kitle iletişim aracına daha çok ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır Telsiz telefon da denilen radyonun telsiz telgraftan doğan bu hikâyesi, 6 Mayıs 1927’de ilk radyo yayınının İstanbul’dan yapılmasıyla başlamıştır (Aziz, 2002, s.211; Cankaya, 2015, s. 17; Gülizar, 1985, s. 2738; Tekinalp, 2003, s.105).

Radyonun çok önemli özelliklerinin ötesinde Cumhuriyet’in ilk yıllarında öncelikle haberleşme ihtiyacına yönelik olarak doğduğu söylenebilir. Nitekim Kurtuluş Savaşı sırasında, 1920’de Anadolu Ajansı’nın kurulması bu ihtiyaca cevabendir. İmparatorluktan devralınan telekomünikasyon altyapısını güçlendirmek cephelerde yürütülen toplu savaşın önemli hedeflerinden biri olmuştur. Dönemin hızlı haberleşme aygıtları olan telsiz, telgraf ve telefonun daha sağlıklı bir şekilde işlemesi için yapılan çalışmalar, radyonun kurulmasının da önünü açmıştır. Radyo bu altyapının üzerine inşa edilmiştir (Arvas, 2018, s. 412).

Bu çalışma, radyo yayınlarının ülkemizde neredeyse Cumhuriyet ile yaşıt tarihçesine bakarak Cumhuriyet’in gelişme ve ilerleme yolunda radyonun ona nasıl eşlik ettiğine dair bir değerlendirmeyi içermektedir. Bir kitle iletişim aracı olarak radyonun Cumhuriyet’in ilk yıllarına rastlayan kuruluş dönemi çalışmanın birinci bölümünde anlatılmıştır. İkinci bölümde

ise radyonun bu ilk dönem etkileri ve Cumhuriyet bilincinin inşasındaki yeri tartışılmıştır. Tarihsel nitel araştırma yöntemi kullanılarak yapılan çalışmada, veriler birincil kaynak niteliğindeki dergi, kitap ve anı yazıları taranarak elde edilmiş ve betimleyici bir analizle yorumlanmıştır. Cumhuriyet tarihine koşut bir radyo tarihini anlatmak, radyonun tarihçesinde de Cumhuriyet'in izlerini sürmek; Cumhuriyet'in kuruluş fikir ve ilkelerinin izlerini radyo yayınlarında ve arşivlerde arayarak Cumhuriyet bilincinin inşasında radyonun rolüne ve yerine ilişkin bir değerlendirme yapmak bu çalışmanın temel amacıdır. Çalışma tarihsel kronoloji açısından Cumhuriyet'in özellikle ilk 40 yıllık dönemini ve ülkede radyo yayınlarının 1964'te TRT çatısı altında yer almasına değin olan başlangıç dönemini kapsamaktadır. Bunun en önemli nedeni ise Cumhuriyet'in kuruluş yılları ile radyo yayıncılığı arasındaki ilişkiyi değerlendirmek ve radyonun Cumhuriyet ideolojisi inşa edilirken nasıl bir misyon üstlendiğini/üstlendirildiğini tartışabilmektir. Ayrıca radyonun yeni ve batılı bir araç olması, Cumhuriyet'in henüz erken dönemlerinde Türk halkının bu araçla tanıştırılmasının önem ve değerini artırmaktadır.

Türkiye'de radyo yayıncılığı, diğer birçok buluşlardakinin tersine, Batı ülkelerindeki radyo yayıncılığının hemen ardındaki yıllarda başlamıştır (Oskay, 1971, s. 13). Dikkat çeken bu durum Cumhuriyet'in henüz erken dönemlerinde radyonun fark edildiğinin bir göstergesidir. Cumhuriyet döneminin henüz başında, iletişimin önemi kavranmış ve bunun neticesinde 1925 yılında "Telsiz Tesisi Hakkında Kanun" şeklinde yasal bir düzenleme gerçekleştirilerek radyo yayıncılığının mümkün olması sağlanmıştır (Gülizar, 1985, s. 2738). Bu kanun "Ankara'da büyük bir telsiz istasyonu ile memlekette dâhili bir telsiz şebekesi tesisini" sağlamayı öngörmüştür (Yaylalı, 2018, s. 38). Türk ulusunun Cumhuriyet'in henüz ilk yıllarına rastlayan radyo ile tanışma öyküsü de burada başlamaktadır.

1. Araştırmanın Yöntemi

Cumhuriyet tarihinde radyonun yeri ve misyonuna ilişkin bir değerlendirme yapmayı amaçlayan bu çalışmada veriler literatür taraması ile ilgili kaynaklara ulaşılarak elde edilmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında radyonun kuruluşunu anlatan, belgeleyen radyo tarihi ve yayıncılığı konusunda pek çok yazılı kaynak mevcuttur. Bu bağlamda çalışma evreni oldukça geniş bir literatürü kapsamaktadır. Tarihsel betimleyici çalışmalar yapılırken bilindiği üzere yazılı kaynaklar dışında sözlü kaynaklar ve tanıklıklar da çok önemli bilgi kaynaklarıdır. Ancak sözlü veri elde edilebilecek kaynak kişilere ulaşmak ve görüşmeler yapmak zaman açısından bir sınırlılık yaratmıştır. Bu nedenle çalışma daha çok yazılı kaynaklar üzerinden yapılmış, gazeteler, TBMM, TRT kütüphanesi ve arşivi taranarak ilgili konudaki eserlere ulaşılarak veriler toplanmaya çalışılmıştır. Nitekim çalışmadaki tarihsel veri ve bilgilerin neredeyse tamamı radyo yayıncılığının merkezi konumundaki TRT yayınları ve arşivlerinden sağlanmıştır. Bu bağlamda TRT birincil kaynaklara ulaşmak, doğru tarihli verileri elde etmek adına öncelikli başvuru kaynağı olmuş ve sıklıkla kullanılmıştır. Hem görsel malzeme hem de tarihi betimlemelere izin verecek yazılı materyallerin temel veri kaynağı olan TRT yayınları dışında alanda bu konuda yazılmış makale, kitap, denemelerin yanı sıra ilgili kişilerle yapılmış ve yayınlanmış röportajlar da kaynak olarak gösterilmiştir. Cumhuriyet tarihinde basın yayın gelişimine ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisi arşiv ve kütüphanesinden de kaynak taraması yapılarak bakılmış, radyo yayıncılığının Cumhuriyet tarihi içinde varlığını nasıl kurduğuna ilişkin veriler elde edilmiştir. Böylece elde edilen tüm bilgiler ışığında, radyonun Cumhuriyet tarihindeki yeri ve misyonuna ilişkin tarihsel betimleyici bir analiz yapılmaya çalışılmıştır.

2. Cumhuriyet ve Türkiye'de Radyo Yayıncılığı

2.1. İlk Dönem: Kuruluş Aşaması (1923-1927)

20.yüzyılın ilk yarısında yeni ve güçlü bir teknoloji olarak karşımıza çıkan radyo tüm dünya ile iletişim kurmayı sağlayan, özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında düzenli yayınlarla varlığını göstermeye ve etkilerinden söz ettirmeye başlamış en eski geleneksel kitle iletişim araçlarından biridir. 20.yüzyılın başında dünyada radyo yayınları ile ilgili gelişmeler yaşanırken, ülkemizde 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiş ve genç Türkiye Cumhuriyeti

dünyada radyo ile ilgili yaşanan bu gelişmelere çok da uzak kalmamıştır. Mustafa Kemal Atatürk dünyadaki gelişmeleri yakından izlemekte ve radyonun gelecekte çok önemli bir yer tutacağını görmektedir. Ulus kimliğini oluşturma ve duyurma konusunda radyonun varlığı göz ardı edilemez bir gerçektir. Yeni kurulan Cumhuriyet yönetiminin halk tarafından benimsenmesinde etkin ve yaygın bir kitle iletişim aracının gücü son derece önemlidir.

Savaştan yeni çıkmış Cumhuriyet Türkiye'sinin hem ulaşım hem de iletişim ağındaki zayıf yapısı göz önüne alınarak, çalışmalara öncelikle bu yönde başlanmıştır. Yurt içi ve yurt dışı haberleşmenin sağlanacağı telsiz telefon ve telsiz telgraf şebekesinin kurulması da Cumhuriyet yönetiminin ilk icraatlarından biri olmuş ve radyonun ilk adımları böylece atılmıştır (Kocabaşoğlu, 1985, s.2732). Bu dönemde yayınlara yönelik ciddi bir eğilimden henüz bahsedilmemekteyse de Türkiye'de hertzyen dalgalarla haberleşmeyi düzenleyen ilk metin olan 21 Şubat 1924 tarih ve 406 Sayılı Telgraf ve Telefon Kanunu çıkarılmış ve telsiz telefonla haberleşme yetki ve görevi Posta, Telgraf ve Telefon Müdüriyeti Umumiyesine (bugünkü PTT) verilmiştir (Gölcüklü, 1970: 213). Kurtuluş Savaşı sırasında önemi iyice fark edilen kitle iletişimi, Cumhuriyet yönetimine 1925 yılında Radyo Tesisleri Kanunu'nu çıkarttırmıştır. Bu yasa ile "Ankara'da büyük bir radyo istasyonu ve ülkede büyük bir radyo ağı kurulması" öngörülmektedir. "Telsiz Tesisi Hakkında Kanun" adıyla çıkan bu yasa ile ülke genelinde bir telsiz şebekesi kurulmak üzere ihale açılmıştır. Teknik komisyonun hazırladığı şartname sonucu açılan ihaleye beş şirket başvurmuştur. Bunlardan üçünün önerileri şartnameye uygun olmadığı için geriye kalan Alman Siemens ve Fransız TSF (Téléphonie sans fil) şirketleri ihaleye katılmıştır. İhale sonucu telsiz şebekesi kurma işi Fransız TSF şirketine verilmiştir. Bu şirket aracılığıyla Ankara ve İstanbul'da 1925 yılında yapımına başlanan ve 1927 yılında hizmete giren vericilerin gücü 20-250 KW arasındadır ve ülkenin Berlin, Viyana, Moskova, Tahran, Londra ile bağlantısını sağlamaktadır. Ankara ve İstanbul'da kurulan bu telsiz telgraf istasyonları ile Türk radyoculuğunun temelleri atılmıştır. Bu istasyonlara gerektiğinde radyo yayını da yapabilmeleri için bazı eklentiler yapılarak radyo yayınları gerçekleştirilmiştir (Gülizar, 1985, s. 2738). Böylece genç Türkiye Cumhuriyeti'nde radyonun alt yapısını oluşturacak çalışmaların, Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra- iki yıl gibi kısa bir süre içinde başladığı görülmektedir.

Telsiz vericilerin inşaatı sürerken, Türkiye'de radyonun kuruluş çalışmaları da 1926 yılında başlar. Sürekli yayının bir şirket eliyle yapılması kararlaştırıldığında, kurulması planlanan Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi'nin 6 Ocak 1926'da Nizamname-i Dahilisi yayımlanmıştır (Gülizar, 1985, s. 2738). Hükümet gerekli radyo iletişim altyapısını kurarken, Türkiye'de radyo yayını yapmak üzere kurulan *Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi*'ne, 8 Eylül 1926'da imzalanan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti bünyesindeki *Telsiz Telefon Mürsile ve Ahize İstasyonlarını İşletme Ruhsatı* ile yayın yapma hakkını vermiştir... Böylece 1927'de kullanılacak istasyonlar yapılırken, TTTAŞ'ye on yıl süreyle yayın yapma izni verilmiştir. TTTAŞ'nin radyo yayını yapma tekelini eline alması ise Türkiye'de de Amerika ve Avrupa'daki uygulamalara paralel olarak, özel bir şirketin öne çıktığını göstermiştir. TTTAŞ, dönemin önderlerinin de desteğini sağladıktan sonra, Ankara ve İstanbul'da birer radyo istasyonu kurmayı kararlaştırmıştır (Kocabaşoğlu, 1985: 2732). Ancak devlet, radyonun ilk yıllarında kargaşa ve verimsizlikten kurtulmak için bazı kurallar uygulamış ve radyonun millileştirilmesi gibi bir politika benimsemiştir (Erol, 2021, s. 532).

1 Mart 1926'da Ankara'da Babaharman/Telsizler'de, telsiz telgraf çelik anten direklerinin temeli atılırken, İstanbul Osmaniye'de bugünkü adıyla Hasdal'da Fransız Radyo Elektrik Şirketi tarafından kurulan 5 KW vericilere, radyo yayını yapacak ilave donanım eklenerek, her iki verici de 1927'de hizmete alınacaktır. Telsizler ve Hasdal verici istasyonları zamanın Avrupa radyo difüzyon postalarının en güçlülerindendir (TRT Akademi, Türkiye Radyoları, 2020, s.9). Bu tarihlerde tüm dünyada 123 radyo istasyonu vardır ve toplam verici güçleri 116 KW'tır. Ayrıca dünyadaki en güçlü vericiler olarak kurulan Ankara ve İstanbul verici istasyonlarının, Avrupa'nın her yerinden, İskandinav ülkelerinden bile dinleneceği tahmin

edilerek, radyo yayınlarının Türkçe'nin yanı sıra Fransızca ve Almanca dillerinde de olması planlanmaktadır.

Radyo yayıncılığı konusunda fikrin gelişmesi ve planlanmasına ilişkin olarak Cumhuriyet'in henüz ilk yıllarında ve ülkenin pek çok açıdan onarıma ve yenilenmeye ihtiyacı varken, Mustafa Kemal Atatürk'ün bu konudaki öngörüsünü ve desteğini, kendisi de amatör bir radyocu olan Hayreddin Hayreden şöyle aktarmaktadır:

“... Nihayet her işte ileriye gören Atatürk'ün dehası bu işi de halletti. Kendisine bu teşebbüsten bahsetmişler. ‘Aleti getirsin de dinleyelim’ demiş. Bir gün kendi yaptığım alıcıyı Orman Çiftliği'nde O'na götürdüm. İstasyon ararken karşımıza tesadüfen Rus Radyosu çıktı. Atatürk Sofya'da iken az çok Rusça'ya kulağı dolgundu. Dinledi, dinledi... Birden herkesi susturdu. ‘Efendiler’ dedi, ‘Bakın propaganda yapıyorlar.’ Derhal istasyonun kurulmasını emrettiler ve biz şirketi tesis ettik.” (Yaylalı, 2018, s.39).

2.2. İlk Radyo Yayınları İçin Şirket Fikri: Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi (TTTAŞ)

Türkiye'de Cumhuriyet'in ilk yıllarında radyo yayını yapabilmek için bir şirket kurulması fikri, halkın radyo ile tanışmasının da ilk aşaması olmuştur. İleri Gazetesi'nin sahibi Sedat Nuri İleri'ye ait olan bu fikir ortaya çıktıktan sonra maddi ve teknik destek arayışları ile olgunlaşacaktır. Bu amaçla Sedat Nuri, maddi destek için Mustafa Kemal'in emriyle kurulmuş olan ve devlet ekonomisinde ciddi ağırlığı olan Celal Bayar ve Anadolu Ajansı ile görüşür. Teknik destek kısmını ise, telsize merakı ile bilinen ve bu yönüyle amatör bir radyocu sayılabilecek, Sultan İkinci Abdülhamit döneminde evden eve telgraf hattı kuran bir kişi olan Hayreddin Hayreden'le paylaşır (Balıbeyoğlu Uçar, 2009, s.7).

Çağının en ileri görüşlü lideri Mustafa Kemal'in dünyadaki gelişmeler ve yeni kurulmuş Cumhuriyet Türkiye'sini düşünerek radyo yayınları için verdiği destek, çağdaş iletişim sisteminin Türkiye'de de kurulmasının yolunu açmıştır. Böylece Ankara ve İstanbul'da kuruluş çalışmaları süren telsiz vericilerini işletmek üzere bir şirket kurulur. 5 Eylül 1926'da Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi (TTTAŞ) adıyla kurulan şirketin hissedarları; İş Bankası adına Umum Müdür Mahmut Celal Bayar, Anadolu Ajansı adına Mahmut Soydan, Bolu milletvekili Falih Rıfkı Atay, Gümüşhane milletvekili Cemal Hüsnü Taray ve fikrin sahibi Sedat Nuri İleri'dir. 8 Eylül 1926'da Dahiliye Vekâleti ile imzaladığı ruhsatname ile istasyonların işletme hakkı 10 yıl süre ile şirkete verilir. Şirket deneme yayınlarına başlar. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk düzenli radyo yayınının ise 6 Mayıs 1927'de İstanbul'da başladığı kabul edilir: “*Allo allo, muhterem samiin... Burası İstanbul Telsiz Telefonu... 1200 metre tul-u mevç, 250 kilosikl... Bugünkü tecrübe neşriyatımıza başlıyoruz...*” (Balıbeyoğlu Uçar, 2009, s. 8).

Bu anons, o yıllarda yayıncı şirketin bir Fransız şirket olması sebebiyle olsa gerek bir de Fransızca olarak tekrarlanır. İstanbul'da 5 KW'lık istasyonun hemen yanındaki geçici stüdyoda başlayan bu ilk radyo yayınları, daha sonra Sirkeci'deki Büyük Postane'nin üst katındaki küçük odaya taşınır. Bir yandan da halkın radyo yayınlarına alışması ve radyonun yaygınlaştırılması için çalışmalar yürütülmektedir. O yıllarda radyo yayınları, radyo alıcılarının yaygın olmaması nedeniyle İstanbul Büyük Postane binasının kapısı üzerine yerleştirilen vericiden halka dinletilmektedir. Cumhuriyet Türkiye'sinin radyo yayınları ile buluşmasının fikir babası Sedat Nuri İleri'nin teknik destek konusunda en yakınında olan ve sonraki zamanlarda radyonun idarecilerinden de olacak isim Hayreddin Hayreden yapılan ilk yayınların kimlere, hangi şartlarda ulaştığını anılarında şöyle anlatmaktadır:

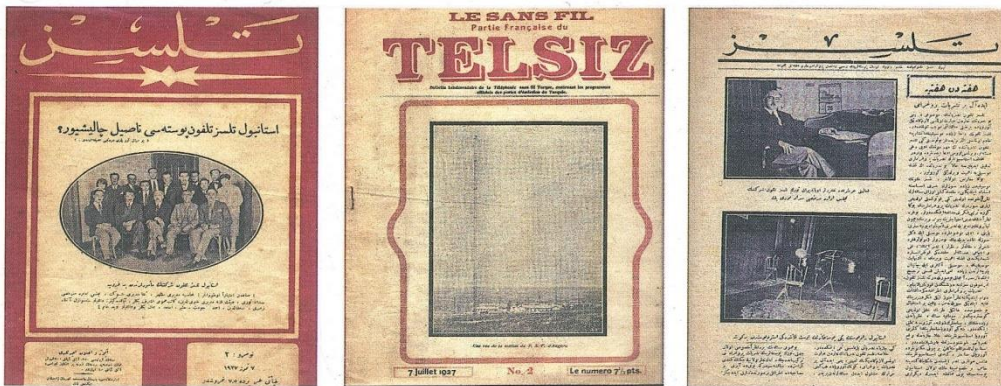
“Bu tarzda her şey tamam ama dinleyici yok ortada, onun üzerine mecbur olduk, Postanenin üzerinde posta mektebi vardı. Orada üçer hafta devam etmek üzere ameli dersler gösterdim. Maksudumuz bir süre halk alışsın, ne olduğunu anlasın. Kendi mahallesinde arkadaşlarına anten kursun, makine kursun. Onu da yaptık. Hakikaten muvaffak olduk”(TRT Akademi, Türkiye Radyoları, 2020, s. 10).

İstanbul'dan hemen sonra, 18 Kasım 1927'de Ankara'da da radyo yayınları başlar. Aralarında Ankara Palas'ın bodrum katında bir odada oluşturulan stüdyonun da bulunduğu 6

ayrı yerden yapılan yayınlar 1938 yılına kadar bu şekilde sürer. Radyonun şirket dönemi olarak anılan bu ilk yıllarında radyo alıcıları yurt dışından getirilmektedir ve oldukça da pahalıdır. Genel halkın savaştan henüz çıkmış bir ülke ekonomisi içinde durumu düşünüldüğünde, radyo dinlemek üzere edinilen alıcıların da ancak gelir durumu yüksek olanların elinde olduğu kolaylıkla anlaşılabilir. Şirket, radyo alıcılarını genel halkın edinimine kolaylık sağlaması açısından aynı tarihlerde radyo alım-satımına da başlamıştır. Şirket'in yayınladığı ve ilk radyo dergileri sayılabilecek "Telsiz" dergisinde o günkü adıyla telsiz telefon yani radyo için kuponlar sunulmaya başlanır. Telsiz Dergisi'ndeki radyo reklamlarından biri şöyledir: "Bad-u hava (bedava) telsiz ahizesine (radyoya) sahip olmak ister misiniz? Telsiz mecmuası, karinelerine (okuyucularına) makineler hediye ediyor. 5 nüshada neşredilecek bir kupona mukabil 5 kişiye ma'tesiat hediye edilecektir. Bu makinelere sahip olmak için sadece Telsiz Mecmuası'nda neşredilecek kuponlardan beşini biriktirip bize yollamanız kâfidir"(TRT Akademi, Türkiye Radyoları, 2020, s. 11).

Telsiz Dergisi'nin sonraki yıllarda da radyo yayıncılığı konusundaki önemi ve misyonu kuvvetle sürmüştür. İçerde yeni bir yönetim şekli ve ulusun yeniden inşa edilmesinde gücü fark edilen radyo, dışarıdan ülkeye yönelik olarak yapılan propagandalara karşı da bir cevap üretme aracı olarak kullanılmıştır. Özellikle 2. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin fiilen bulunmadığı savaş ortamında radyo ülke yönetiminin duruş ve tavrını hem halkına hem dünyaya anlatan bir araç olmuştur. Dolayısıyla radyo ülkeyi sadece kendi içinde bütünleştirmek için değil, onun uluslararası siyasi atmosferdeki konumunu belli etmek için de kullanılmıştır (Kocabaşoğlu, 1980, s. 243). Derginin de bu anlamda rolü ve etkisi başlangıçtan itibaren güçlü olmuştur. TTTAŞ'ın basın bürosu gibi çalışan, radyo hakkında halkı bilinçlendirmeyi amaçlayan Telsiz dergisinin radyo yayıncılığındaki önemli yeri hem ulusal hem uluslararası düzeyde bir bilinç oluşturmaya hizmet etmesindedir. "Memleketimizde Telsiz, Telefon Postalarını Nasıl Tesis Ettik?" adlı yazıda (1927), bu sesin ihtişamına dikkat çekilir: "İnşa edilmiş olan postalar memleketin hududuna münhasır birer küçük posta değil Türkiye'nin sesini Taşkent'ten ta İspanya'ya kadar arzın büyük bir parçası üzerinde vuzuh ve sarahatle işittiren kuvvetli postalardır" (Akagündüz, 2014, s. 369). Cumhuriyetin temelini oluşturan inkılapların geniş kitlelere benimsetilmesi açısından radyoya yönelik beklentinin ilerleyen zamanlarda daha da belirginleştiği görülmektedir. Radyonun geniş kitlelere ulaşma ve Cumhuriyet ülküsünü yayma konusundaki işlevinin en güzel örneği, İsmet İnönü'nün 20 Mart 1934 tarihinde Ankara İnkılâp Enstitüsü'nün açılışında yapmış olduğu İnkılâp dersinin canlı olarak radyolarda yayınlanmasıyla halka ulaştırılmasıdır (Okur, 2019, s. 56). Ayrıca yine Telsiz dergisinden bilinmektedir ki, Nutuk'un radyoda seslendirilmesi gerçekleşmemiş olsa dahi planlanmıştır. Şehirlerin bazı meydanlarında ve evlerde, Nutuk'un satır satır okunarak yankılanması amaçlanmıştır (Akagündüz, 2014, s. 369). "Devlet Planlama Teşkilâtı Eğitim Özel Komitesi Radyo ile Eğitim Raporu"nda (1963) belirtilen, "en iyi öğretmeni ve öğretme yöntemini mikrofona getirmek" modernleşme sürecindeki radyonun yerini açıklayan bir sözdür (Oskay, 1971, s. 42).

Resim 1. Telsiz Dergisi

Kaynak: TRT Akademi, Türkiye Radyoları, 2020, s. 10

Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi'nin radyo yayıncılığının ilk on yılına damga vurduğu ve yayınları tekelinde tuttuğu bu dönem Türk radyoculuğunun “Şirket Dönemi” olarak anılmaktadır. Bugün yaşadığımız radyo yayıncılığı deneyimi, 90'lı yıllarda değişmiş olan tek sesli yayıncılık anlayışının, “şirket” şeklindeki oluşumlar ile çok sayıda yerel ve özel radyo istasyonu yayınlarını kapsayan özel (ticari) yayıncılık ya da çok sesli yayıncılık dönemidir. Yaklaşık 35 yıllık bu son dönemi dışarda tutarsak, Cumhuriyet tarihinde radyo yayınlarının özel bir şirket çatısı altında olduğu tek dönem bu ilk kuruluş yıllarıdır. Bu bağlamda radyonun Cumhuriyet'in ilk yıllarında daha henüz başlangıçta bir şirket eliyle yayınlarını yapması oldukça düşündürücüdür. Şirket, gelirlerini de abonelerden alınacak ruhsat bedeli ve radyo alıcılarının fabrika fiyatları üzerinden yüzde 25 oranında aldığı ‘damga resmi’ ile sağlamaktadır.

Resim 2. Alıcı sayısı ve fiyatları

ALICI SAYILARI ve FİYATLAR		
1927 - 1936		
YILLAR	ALICI SAYISI	ALICI FİYATLARI
1927	1.178	300 TL.
1928	1.536	—
1929	1.680	—
1930	1.518	275 TL.
1931	2.042	—
1932	4.000	—
1933	5.935	—
1934	6.930	150 TL.
1935	7.600	—
1936	10.640	150 TL.

Kaynak: Radyolarımız, a.g.e., s. 9; Walker D. Hines et. al., Türkiye'nin İktisadi Bakımdan Umumi Bir Tetkiki, 1933-1934 C. III, Köy Öğretmeni Basımevi, Ankara (tarihsiz), s. 472.

Kaynak: Kocabaşoğlu (1980), Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna, s.55.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında radyo yayıncılığını özel fakat devlet kontrolünde bir şirket eliyle yapmayı uygun görmesinin altında neler olabilir? Yeni kurulmuş bir Cumhuriyet yönetimi devlet tekelini neden tercih etmemiştir? Devrim yapmış yeni bir ülkenin toplumu dönüştürmek, geliştirmek, yeni fikirleri kabul ettirmek gibi amaçlarını gerçekleştirmek üzere radyoyu devlet eliyle yönlendirmesi daha kolay olacak iken neden bir şirket eliyle bu işi yapmıştır? Uygur Kocabaşoğlu “TRT dönemi öncesi Türk radyo tarihi” konusunda verdiği röportajda bunun nedenlerini birkaç başlıkta şöyle açıklamaktadır (Öztürk, 2020, ss. 380-381);

“Bunun ekonomik, toplumsal, kültürel, birçok nedeni vardır. Bir kere, özel bir şirket eliyle radyo yayınlarına başlamak, dönemin ekonomik pratiğine uygundur.... Devlet bütçesi güçsüzdür ve düzenli açık vermektedir. 1926-1929 yılları arasında devletin bütçeden yapabildiği en önemli yatırım kalemi demiryollarına yapılan harcamalardır. Kapitalist yoldan kalkınmayı başarmak umuduyla kurulan İş Bankası tekel niteliğinde pek çok girişimin sahibidir. Şekerden dokumaya, kerestecilikten sigortacılığa uzanan ekonomik faaliyetleri arasına “radyoculuğu” da almış olması şaşılabilecek bir şey değildir. Ayrıca şirket sermayesinin iki büyük paydaşı İş Bankası (%40) ve Anadolu Ajansı (%30) devlete uzak kurumlar değildir. TTTAŞ'nin imtiyaz süresinin 26 yıl olmasına rağmen, radyo yayınları yapma izni 10 yıl süreyle verilmiştir ve bu süre dolunca yenilenmemiştir. Çünkü 1932 yılından itibaren müdahaleci/devletçi bir kalkınma modeline geçilecek ve radyoyu doğrudan devletin eline alma girişimleri de ruhsat süresinin tamamlanmasına üç yıl kalmasına rağmen 1933 yılında başlayacak ve 1936 yılında da yayın yapma izni uzatılmayacaktır...”(Kocabaşoğlu, 2020, s.380-381).

Kocabaşoğlu (2020) röportajın devamında “devrim yapmış yeni bir cumhuriyetin toplumu dönüştürmek, yeni fikirleri aktarmak için radyoyu yukarıdan yönlendirmesinin belki akla daha yakın ama uygulanabilir olmadığını” da eklemektedir. Özellikle 1940 yılında

Ankara Radyosu'nun yeni bir örgütsel yapıya kavuşturulmasıyla bu yolda ciddi girişimler olduğunu da belirtmektedir (Öztürk, 2020, s.381). Şirketin güdümündeki bu ilk radyo yıllarında yayınların öncelikli olarak Türk dili ve tarihine ilişkin çalışmaları, devrimleri, müzik alanındaki yenilikleri içerdiği görülmektedir. Özellikle 1930'lardan sonra devletin, "Milli İktisat ve Tasarruf", "Türk Dili, Türk Tarihi ve Müzik" konularında kendi politikasını desteklemek amacıyla radyodan çok yararlandığı görülmektedir (Cankaya, 2015, s. 22). Hükümetin gönderdiği her türlü resmi bildiriye de ücretsiz yayınlamak zorunda olan şirket, dönemin yayın içeriğinde ekonomik krizden en az etkilenmek ve üretimi artırmak amacıyla gerçekleştirilen milli iktisat ve tasarruf seferberliklerine sık sık yer vermektedir. Yerli malı kullanılmasına, zenginleşmenin ancak bu yolla mümkün olduğuna vurgu yapan duyurularla birlikte, istikbali düşünmek ve refahı çoğaltmak için tasarrufun önemine ilişkin anonsların yayınlarda sıklıkla yer aldığı görülmektedir (Dünden Bugüne TRT, 1990, s.12).

1928 yılında yeni Türk harflerinin kabul edilmesi üzerine oluşturulan "Harfler Marşı" yeni alfabenin halk tarafından tanınması ve benimsenmesi adına Cumhuriyet'in ilk devrimlerinin radyo sinyalleri ile sesini duyurmasına güzel bir örnektir. Yine "Matbuat Raporu" programı ile basına yansyanları radyo aracılığıyla da yayınlamak, böylece genç Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün haberlerini halka ulaştırmak hedeflenmiştir. Çocuklar için "Masal Saati", kadınlar ve gençler için "Radyoda Jimnastik Dersleri" gibi programlar da radyonun cazibesini farklı yaş ve cinsiyet gruplarında artırarak yaygınlaşmasını, nihai olarak da modern ve yeni bir Cumhuriyet ülküsünü realitede gerçekleştirme amacına hizmet etmektedir (TRT Akademi, 2020, s. 12).

Radyoculuğun ilk on yılı içerisinde radyo yayınlarının saatleri ortalama 3 saat ile 4.5 saat arasında değişmektedir ve başlangıçta çoğunlukla müzik yayınları yapan bir eğlence aracı olarak varlık bulmuş, sonrasına ise eğitim aracı misyonu yüklenmiştir (Yaylalı, 2018, s.42) Radyo, TTTAŞ döneminde ne eğlence aracı ne de eğitim aracı olabilmıştır. Ayrıca kitlesel bir yaygınlığa da ulaşamamıştır. Yapılan müzik yayınları üzerinde "alafranga-alaturka" tartışmaları yürütülmüş, 1934 yılına gelindiğinde Türk müziğinin radyoda yayınlanması yasaklanmıştır. Söz konusu yasak 2 yıl sürmüş olsa da bu dönemde radyo yayıncılığı "radyo yayıncılığı niteliğini içermeyen" içeriklerle iyiden iyiye zayıflamıştır. 1934 yılında radyoya yönelik bir "reform" çalışması gerçekleştirilmiş ancak bu on yıllık şirket radyoculuğu döneminde ileri düzey bir radyo programcılığı ve yayıncılığı gerçekleştirilememiştir (Kocabaşoğlu, 1985, s.2733). Burada TTTAŞ'nin mali ve idari yapısındaki bir takım düzensizliklerin de radyonun devletleştirilmesi yönündeki süreci etkilediği görülmektedir. Türkiye'nin ilk radyo tecrübesindeki tecimsel girişimde (TTTAŞ) ulus-devlet olmanın izlerini görmek mümkündür. Şirket hissesinin %70'ine sahip olan iki kurum (İş Bankası ve Anadolu Ajansı) devlet temellidir. Esasen bu durum dönemin iktisadi atmosferi ile uyumludur. 1923 yılında yapılan İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar ölçüsünde, radyo devlet eliyle kurulacak olan ulusal burjuvazinin bir parçası olarak doğmuştur. TTTAŞ, devletin girişimiyle tekelleşmesini sağlayan özel bir şirkettir. Devlet, PTT'nin tüm imkânlarını onun hizmetine sunmuştur (Kocabaşoğlu'ndan aktaran Öztürk, 2020, s. 380). Şirkete verilen ruhsatnamenin üçüncü maddesinde, yerel sermaye programının yansımalarını görmek mümkündür: "ruhsatnamenin imzalanmasından itibaren bir ay içinde, hisse senetlerinin tümü ada yazılı ve Türklere ait olmak üzere bir şirket kurulması ve işletme izninin bu şirkete devredilmesini öngörmektedir" (Kocabaşoğlu, 1980: 13). Arvas'ın (2018, s. 418) ifade ettiği gibi, "TTTAŞ için özel şirket görünümlü bir kamu yayıncısı" demek çok da yanlış olmayacaktır. Sermaye kısıtlılığı, ithalat zorlukları, alıcıların pahalılığı gibi nedenler, giderek güçlenen devletçilik akımının da etkisiyle Şirket sözleşmesinin yenilenmemesine gerekçe oluşturmuş ve 1936 yılında radyo yayınlarını yapma görev ve yetkisi yeniden PTT'ye verilmiştir (Çiftci, 1999, ss. 10-11).

On yıllık şirket döneminin sonuna yaklaşılırken radyo yayınlarının devlet eliyle yürütülmesi tartışmalarına şirketin mali ve idari düzensizliklerinin yanı sıra müzik yayınlarına ilişkin eleştiriler de eklenmiştir. Atatürk'ün 1 Kasım 1934'te Meclis'i açarken yaptığı konuşma,

radyoda alaturka müzik yayınına karşı bir uyarı olarak alınmıştır. Aslında Mustafa Kemal konuşmasında Türkiye’de müzikle ilgili yapılması gereken değişiklikleri genel terimlerle anlatmış, radyoya ilişkin bir karardan söz etmemiştir. “Ulusun yeni değişikliğine ölçü”nün müzik olduğunu belirten Mustafa Kemal, var olan müziği “yüz ağartacak değerde” bulmadığını da vurgulamıştır (Ahıska, 2005, s. 127). “Ulusal, ince duyguları, düşünceleri anlatan; yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak, onları, bir gün önce, son musiki kurallarına göre işlemek gerektir. Ancak bu düzeyde, Türk ulusal musikisi yükselebilir, evrensel musikide yerini alabilir.” (TBMM, Zabıt Ceridesi, 1934, 25(4), s. 4). Bu konuşma üzerine ertesi gün radyolarda alaturka müzik yasaklanmıştır (Kocabaşoğlu, 1980, s. 92). Bu yıllarda Türk Müziği konusundaki tavır ve tutumlar sonradan farklı şekillerde yorumlanmış ve tartışmalara konu olmuştur. Alaturka müziğin yasaklanmasının nedenleri konusunda farklı yorumlar geliştirilmiştir (Hasgöl, 1996, s. 32). Yine Ankara Radyosu’nun 1940’lı yıllarda radyonun müzik yayınlarında gerek alaturkanın, gerekse batı müziğinin en kaliteli örneklerini vermek prensibi üzerindeki hassasiyetini Vedat Nedim Tör’ün anılarında görmek mümkündür (Tör, 2023, s. 53).

Radyoda şirket yönetiminin sonlarına gelindiği 1935 tarihli Meclis 5.Dönem 1.Toplantısı’nda Mustafa Kemal’in yaptığı açılış konuşması, başlangıcından bu yana destek verdiği radyo yayıncılığına müzik gibi kültürel ve sanatsal konuların yanı sıra ayrıca önem verdiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir: “*Ulusal kültür için pek lüzumlu olduğu gibi, arsulusal ilgiler bakımından da yüksek değeri belli olan radyo işine önem vermeniz çok yerinde olur.*” (TBMM, Zabıt Ceridesi, 1935, s. 3).

Bu konuşma 1936 yılında çıkarılan bir kararname ile radyonun devletleştirileceğinin işareti olmuştur. Dünyada siyasal iktidarların radyoyu etkin bir araç olarak kullanmaları, şirket çatısı altında radyonun ilk on yılda beklenen başarıyı gösterememiş olması, bir propaganda ve telkin aracı olarak gücünün anlaşılması, radyonun teknolojik ve kültürel olarak devletleştirilmesinin zeminini hazırlamıştır. Bu zemin çerçevesinde gelişen süreç, 1935 yılında Mustafa Kemal Atatürk’ün mecliste yaptığı bu konuşmanın ardından gerçekleşmiştir. Radyo yayınlarının gerek içeriği gerekse çağdaş radyoların düzeyine ulaşamadığından şirketin yenileme isteği kabul edilmemiştir (Cankaya, 2015, s. 23). 1 yıl sonra TTTAŞ ile gerçekleştirilen kontratın yenilenmemesine ve radyonun devletleştirilmesine karar verilmiştir (Ahıska, 2005, s. 133).

2.3. Ankara Radyosu’nun Kuruluşu ve İlk Düzenli Radyo Yayınları

1936’da Cumhuriyet Hükümeti, radyo idarelerinin tek kontrolünü hükümete veren bir kararname yayınlamıştır. Ankara Radyosu, bu süre zarfında, özellikle ilk yıllarda birincil yayın merkezi olarak görev yapmıştır. Daha sonra radyo 8 Eylül 1938 tarihinden itibaren PTT kurumuna bağlanmış, kurumun sorumlulukları arasında Ankara ve İstanbul Radyolarının işletmesi de yer almıştır. Radyolar 1940 yılında Matbuat Genel Müdürlüğü’ne bağlanana kadar PTT yönetiminde yapılan bu yayınlar devam etmiştir (Yazgan, 2015, s.19).

Nitelik ve nicelik olarak tam bir geçiş dönemi özellikleri sergileyen PTT radyoculuğu, şirket radyoculuğunun devamı niteliğinde görünmektedir. Sadece birkaç farklılık gözlenmektedir. TTTAŞ döneminde yalnızca akşamları yapılan yayınlar, PTT döneminde öğle saatlerine de alınmıştır. Programların başlayış ve bitiş saatleri kesin olarak belirlenmiş, ...”radyo bilinci” gittikçe gelişen devlet, gerek işletmecilik gerek programcılık yönünden başarısız geçen TTTAŞ dönemini unutturmak istercesine bir çaba içine girmiştir. Radyo programlarının toplumun her kesimine uzanmak isteyen bir hali vardır (Gülizar, 1985, s.2740). PTT radyo yayıncılığında vericiler ve yayın stüdyolarının yönetiminden sorumlu olmuş, programların düzenlenmesi sorumluluğu ise Milli Eğitim ve İçişleri Bakanlıklarına verilmiştir (Cankaya, 2015, s. 26). Bu zaman diliminde iki önemli gelişme yaşanmıştır. Bunlardan ilki 1937 yılında kabul edilen 3222 sayılı *Telsiz Kanunu*’dur. Diğeri ise 1938 yılı sonunda faaliyete geçen yeni Ankara Radyo Evi ve uzun dalga vericisidir. *Telsiz Kanunu*’nun, her türlü telsiz

haberleşmesini sıkı bir biçimde devlet tekeli altına alan, II. Dünya Savaşı'nın askeri gereksinimlerini doğru bir şekilde yansıtan katı bir yasa olması nedeniyle Türkiye'de amatör radyonun gelişmemesinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Yapım kararı 1933 yılına dayanan ve 1938 yılı 29 Ekim'inde hizmete sokulan 120 Kw gücünde uzun dalga Ankara Radyosu verici gücü ve stüdyo olanakları anlamında döneminin en güçlü radyolarından biri olmuştur. Türkiye aynı dönem kurulan 20 Kw gücünde kısa dalga bir verici sayesinde 1939 yılında dış ülkelere de yayınlar yapmaya başlamıştır (Kocabaşoğlu, 1985, ss. 2733-2734).

Atatürk'ün radyoya verdiği önem Ankara Radyosu'nun daha kurumsal bir yapıya dönüşmesinin önünü açmıştır. Radyo ile ilgili verilen talimatlar ve *Nafia Vekâleti*'nin çalışmalarıyla Ankara Radyosu 1938 tarihinde resmen yayın hayatına başlamıştır. Ankara radyo istasyonu açılış günü, Nafia Vekili Ali Çetinkaya yeni radyo istasyonunun açılışında aşağıda yer alan ifadeleri kullanmıştır:

“M.M Meclisi'nin sayın başkanı, sayın arkadaşlarım, yurttaşlarım! Türkiye Cumhuriyeti'nin vücuda getirdiği yeni radyo servisini yüksek huzurunuzla bu andan itibaren işletmeye açıyorum. 19. asrın yüksek ilim ve eserlerinden biri olup 20. asırda âlemşümül bir ehemmiyet iktisap eden radyodan Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin de istifade etmesi bir zaruret ve bir vazife idi. Cumhuriyet hükümeti ilk fırsatta geçen sene Ankara merkezinde bir radyo sesi vücuda getirilmesine karar verdi ve bu işi Nafia vekaletine tevdi eyledi. Elektrik kudretinin en faydalı ve mühim tatbikatından olan bu radyo tesisatınızın Bundan böyle varlığımızı halkımızın ittilalına daha kolaylıkla erişirmeye muvaffak olacağı gibi her sahada olan terakki ilim ve ittilama ulaştırma ya da en iyi bir vasita olacaktır” (Anadolu Gazetesi, 1938, Birinci Teşrin, s.1).

Resim 3. Ankara Radyosu açılış töreni

Kaynak: Anadolu, 1938, İkinci Teşrin, Salı, s. 8.

Aydın Gazetesi'nde bu açılış "Refahlı Türkiye" başlığıyla haberleştirilmiş ve şu ifadelere yer verilmiştir: "Yol, köprü, şimendifer, telefon, telsiz telefon ve radyo ile deniz, hava ve kara nakliyatı göz kamaştıracak bir hızla ilerliyor. Ankara'da kurulan büyük radyo istasyonumuz bugünden itibaren devamlı olarak çalışmaya başlayacaktır. 20. Asır radyo tekniğinin şaheser bir örneği olan yeni radyo istasyonumuz sesimizi dünyaya duyuracak ve bütün dünya bizi dinlemek imkânını bulmuş olacaktır" (Aydın Gazetesi, 1938, 27. Birinci Teşrin, s. 382).

Gerek İstanbul gerek Ankara'daki stüdyolar, bir ya da iki odadan oluşan, donanımı ve imkânları son derece sınırlı birimler olmuştur. Bu ise anılan dönemdeki program yapım imkânlarının gelişmemesinin nedenlerinden biridir. Altı kez yer değiştiren Ankara radyo stüdyosu 1938 yılında Sıhhiye'de yeni yapılan *Radyoevi*'ne yerleşmiştir (Kocabaşoğlu, 1985, s.2732). Yeni radyoevi ise beş stüdyosu, kontrol ve kumanda salonu, yankı odası ve dinleme odasıyla çağdaş tekniğin bütün özelliklerini taşımaktadır (Gülizar, 1985, s. 2740).

Resim 4. Ankara Radyosu

Kaynak: TRT Akademi, Türkiye Radyoları, 2020, s.17

Devletin radyo konusundaki farkındalığı; bir yandan özel radyo yayıncılığının on yıl boyunca başarısız olması, diğer yandan telsizin telkin ve propaganda konusunda güçlü bir araç olması ile artmıştır. Bu faktörler ayrıca yepyeni, güçlü Ankara Radyosu'nun sunduğu fırsatlarla birlikte bu gelişmeye katkıda bulunmuştur. Bunun sonucunda 1940 yılında radyonun, 3877 sayılı kanunla Başbakanlığa bağlı *Matbuat Umum Müdürlüğü* bünyesine dâhil edilmesine karar verilmiştir (Kocabaşoğlu, 1985, s. 2734). Aşağıdaki beş madde, dönemin *Matbuat Umum Müdürlüğü*'ne bağlı olan ve Ankara Radyosu olarak bilinen devlet radyosunun sorumluluklarını özetlemektedir (Yorulmaz, 1943, s.8):

1. Ulusal siyaseti ve çıkarları yurtiçinde ve yurtdışında zedeleyebilecek propagandalara karşı koymak, kamuoyunu rejimin iç ve dış politikaları konusunda eğitmek ve uygun gördüğü mecralarda yayınlar üretirmek ve dağıtırmak,

2. Devletin eylemlerinin büyüklüğünü ve önemini kamuoyuna iletme,

3. Uluslararası Radyodifüzyon Birliği ile ticari bağları sürdürmek,

4. Halkın siyasi, sosyal, ekonomik, ahlaki ve fiziki ihtiyaçlarını giderecek programların radyodifüzyon postaları ile oluşturulmasını ve yürütülmesini sağlamak,

5. Türk Milletini diğer milletlere tanıtan çeşitli faydalı yayınlar oluşturmak,

1943 Yılında radyo işletmeciliği ve yayıncılık görevleri farklılaştırılarak birbirinden ayrılmıştır. 4475 sayılı yasa ile *Matbuat Umum Müdürlüğü*'nün adı *Basın Yayın Müdürlüğü* şeklinde değiştirilmiştir. Daha sonra Cevat Memduh Altar liderliğinde radyo yayıncılığını denetlemek, radyo posta ilişkilerini yönetmek ve radyo posta yönetimini yönetmek için bir *Radyo Dairesi* kurulmuştur (Cankaya, 2015, ss. 33-34).

1939-1946 yılları, TRT'nin kuruluşundan önce radyonun hem nicelik hem de nitelik olarak en büyük büyüme gösterdiği yıllar olmuştur. Bu, Ankara Radyosu'nun kuruluşunun verici ve stüdyo olanakları açısından önemli bir ilerleme kaydetmesi dâhil olmak üzere bir takım faktörden kaynaklanmaktadır. Ek olarak, İkinci Dünya Savaşı, halkın haber alma arzusunu artırmış radyo dinlemeyi bir alışkanlık haline getirmiştir. Ayrıca *Matbuat Umum Müdürlüğü*'ne bağlanan radyo daha işlevsel bir organizasyon-yönetim yapısına kavuşmuştur. Savaş yıllarının zorlu şartlarına rağmen alıcı sayısında istikrarlı bir artış olmuştur (Kocabaşoğlu, 1985, s.2734).

İlk yıllarında Ankara Radyosu'nun yayıncılığı, hükümetin katı bir temsilcisi olmaktan çok uzaktır; bunun yerine halkın beğenisini ve dikkatini çeken bir sunum sergilenmiştir. Periyodik programlar Dr. Galip Ataç, Nurettin Artam, Adnan Ötügen, Burhan Belge, Ahmet Muhip Dıranas, Baki Süha Edipolu, Falih Rıfkı Atay, Selim Sırrı Tarcan ve Feridun Fazıl Tülbentçi tarafından yapılmaktadır. Ankara Radyosu için programlar dönemin zihniyetine uygun olarak dört aylık periyodlarla oluşturulmuştur. Müzik Neşriyat (Yayın) Şefliği, Diğer Neşriyat (Yayın) Şefliği ve Teknik İşletme Şefliği olmak üzere üç ana bölüm vardır. Departmanların en önemli sorumlulukları ise haberler, kültür, söz konuları ve spikerlerin çalıştırılmasından oluşmaktadır (Yazgan, 2016, s.301).

İlk resmi yayını 28 Ekim 1938'de gerçekleştiren Ankara Radyosu, 29 Ekim 1938'de Cumhuriyet'in ilanının 15.yıldönümü kutlamalarını Hipodrom'dan naklen yayınlamıştır. Açılışın bu özel güne rastlaması nedeniyle gazeteler aylar öncesinden açılışın bu tarihe yetiştirileceğini duyurmuşlardır. Verilen haberlere göre üç gün boyunca kesintisiz yayın yapılacaktır. Nitekim 120 KW vericiden yapılan yayınlar milyonlarca dinleyiciye başarıyla ulaşmıştır. Atatürk rahatsızlığı nedeniyle bu törene katılamamıştır (Cankaya, 2015, s.26). Ankara Radyosu'nun açılışından kısa bir süre sonra 10 Kasım 1938'de Atatürk'ün vefatına kadar Ata'nın hastalık haberleri radyodan halka verilmiş, ebediyete intikali de Türk halkı ve dünyaya yine Ankara Radyosu spikerlerinden duyurulmuştur: "*Reisicumhur Atatürk'ün umumi hallerinde vahamet, dün gece saat 24.00'te neşredilen tebliğden sonra her an artarak bugün 10 ikinci teşrin 1938 Perşembe günü saat 9'u 5 geçe Büyük Şefimiz derin koma içinde terk-i hayat etmişlerdir.*" Bir gün sonra 11 Kasım 1938'de yine Ankara Radyosu'ndan Türkiye'nin yeni Cumhurbaşkanı'nın İsmet İnönü olduğu duyurulur. (TRT Akademi-Türkiye Radyoları, 2020, s.17).

3. İlk Dönem Radyo Yayıncılığının Etkileri

3.1. İstanbul ve Ankara'dan Yapılan İlk Radyo Yayınları: Modernizm ve Milliyetçilik Temsili

Ülkemizde ilk radyo yayınlarının tarihçesine bakıldığında, yayınların bu ilk zamanlarını yayın merkezleri açısından değerlendiren ve bu bağlamda Cumhuriyet'in ilk yıllarında radyonun misyonunu İstanbul ve Ankara ölçeğinde tartışan değerlendirmelere sıklıkla rastlanmaktadır. Bunlardan birisi Uygur Kocabaşoğlu'na aittir. Kocabaşoğlu, TTTAŞ'nin radyo yayınlarından sorumlu olduğu on yıl boyunca İstanbul Radyosuna Ankara Radyosundan daha fazla önem verildiğini, yayınlarına daha çok özen gösterildiğini ifade etmektedir (Kocabaşoğlu, 1980, s.58). Yayınların Ankara'ya göre yaklaşık bir buçuk saat daha uzun oluşunu da bu durumun

sonuçlarından biri olarak yorumlamaktadır. Ayrıca bu durumun yayınların niteliği açısından da geçerli olduğunu eklemektedir. İstanbul Radyosunun Ankara'ya kıyasla ve Ankara'daki daha güçlü vericiye rağmen daha düzenli bir yayın yapısına sahip olması o sıralarda İstanbul'un modernlik kurgusunda farklı bir yer tuttuğunu düşündürtebilir. Bu düşünceyi Ahıska şöyle açıklamaktadır: “İstanbul, 1930 ortalarında hız kazanan “milli” modernliğin tanımından önce hâlâ başka dünya kentleriyle aynı düzlemde yer alan kozmopolit bir kent olarak algılanıyordu. Bunun radyonun ilk yıllarındaki yayın politikasında ve 30'larda İstanbul Radyosuna yöneltilen “yabancılık” ve “yozluk” eleştirilerinde gözlemlemek mümkün”(Ahıska, 2005, s.112).

TTTAŞ döneminde İstanbul ve Ankara yayınlarının içerik, süre ve düzen açısından gösterdiği niceliksel ve niteliksel farklılıklar gittikçe daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır. Radyonun İstanbul'a dolayısıyla Batı'ya daha yakın bir duruş sergilemesi, merkezden uzaklaşma ve merkeze yabancılaşma hissiyatında artışa neden olmalı ki, bir şirket olarak TTTAŞ'nin bileşenleri ne olursa olsun, zamanla yaptığı yayınlarla ilgili olarak milli olandan uzaklaştığı düşünölmeye başlanmıştır. Bu endişeler radyonun millileştirilmesine giden süreci hızlandırmıştır. Bu bağlamda kozmopolit bir eğlence kültürünün merkezi olarak İstanbul'un karşısına saf milli kültürün yeri olarak Ankara konmuş, Anadolu'dan yükselen Cumhuriyet ideali ve ölküsü kendini Ankara ile eşleştirmiştir. İstanbul'un Osmanlı tarihinden kalma eski bir geleneğin simgesi olarak görülmesi (Ahıska, 2005, s.117), radyonun da kentin bu algısından nasibini almasına yol açmıştır. Falih Rıfki Atay'ın (1969, s.417) ifadesiyle “Osmanlı Tarihinde ‘kaynaştırıcı, yoğurucu ve birleştirici’ rol oynayan İstanbul” radyo yayınlarında yeni kurulmuş Cumhuriyet'in simge şehri olmaya uzak görünmektedir. Oysa ki Ankara yeni milletin başkenti seçilmiş ve bu mekân üzerinde “sıfırdan” bir milli /modern kültürün yaratılması süreci başlatılmıştır. Milleti oluşturmak ve temsil etmek üzere Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Cumhuriyet'in modernleşme ideallerini gerçekleştirmek için “sıfırdan” kurabilecekleri yer olarak Ankara'yı seçmiş olmalarının hem askeri hem de daha geniş milliyetçi bir stratejiye işaret ettiği söylenebilir. 1919'da milli mücadele hareketinin içinde yer alanların bir bölümünün İstanbul konusundaki hassasiyetleri bilinmektedir. Ne var ki aşırı batılılaşmanın ve bir anlamda yozlaşmanın simgesel düzeyde dahi olsa eski düzenin devamı algısına İstanbul üzerinden yol açabileceği olasılığı, batılı güçler tehdidini de içinde barındırması hasebiyle İstanbul'a karşı bir mesafe oluşturmuştur. Mustafa Kemal'in ısrarla Anadolu'da bir yerin başkent olması savunusunun altında yatan da budur. Nitekim Halide Edip bunun anlamını “Anadolu'ya medeniyet taşımak” olarak ifade etmektedir (Adıvar, 1994, s.47). Dolayısıyla bütün milliyetçi fikirlerin ve pratiklerin boş bir sayfa üzerine yeniden yazılması gibi, Ankara Anadolu'nun ortasında Cumhuriyet fikrinin yeşerip kök salacağı bir yer olarak konumlandırılmıştır. İstanbul'a kıyasla eksikliği hep dile getirilen ama milleti oluşturmak için temsili bir mekân olarak seçilen ve kodlanan Ankara'da çağdaş ve milli bir kent yaratılmaya çalışılmıştır. Ancak ne var ki, bir yandan da Ankara'nın milli tarihe adım attığı ilk günlerden itibaren bir boşluk ve yokluk hissi ile anılması çağdaş ve milli bir kent ideali ile örtüşmemiştir. Ankara hayat koşulları, kiraçlığı, yerel halkı, yaşam biçimleri ile bir yoksunluk tablosu çizmektedir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun “Ankara” romanında anlatılan (Karaosmanoğlu,1994), İstanbul'dan gelen ilk ihtilalcilerin yerel halk tarafından “yabancı” olarak etiketlendirildiği bir yer olarak (Şenyapılı,1985) Ankara'dan modernleşme ideallerine ilişkin bir beklentinin yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Falih Rıfki Atay (1969, s.352) da Ankara'yı “Çankaya'dan ufuklar boyu bomboş bir bozkır parçası olarak tanımlarken, yerlilerin “yaban” olarak isimlendirdiği seçkinlerin İstanbul özlemini dile getirmektedir. Ankara'ya ilişkin bütün bu yorumlar bir yandan Cumhuriyet idealinin başlangıcı olarak yeni ve modern bir kent hayalini öte yandan söz konusu kentin gerçekliklerini ifade etmektedir. Bu durumda radyonun Ankara'da görünen ile ideal arasındaki farkı dolduracak en önemli araç olarak düşünölmüş olduğu söylenebilir. Nitekim 1938'de devletleştirilen radyonun yeni merkezi Ankara olarak seçilmiş, önceki döneme damga vuran İstanbul Radyosu ise bu tarihten itibaren 1949'da yeniden açılana kadar susturulmuştur (Ahıska, 2005, s.30). “Ankara Radyosu yer-zaman kodlamasıyla hem var olan toplumsal belleği sıfırlamak, hem de ideal milli varoluşu en gündelik, en duygusal düzeyde bir

bütünsellik içinde hayal edebilmek için önemli bir teknoloji ve ortam sağladı. Radyonun getirdiği imkânı anlamak için milli kültür yaratma girişimlerinin genel ortamına bakmak yararlı olabilir...” (Ahıska, 2005, s.30).

Yeni kurulmuş bir Cumhuriyet’in milli kültür yaratma konusunda yaşayabileceği güçlükleri, engel ve zorlukları aşmada radyo bütün bir halka, hatta zaman zaman “dünyaya” hitap etme özelliği ile çok önemli bir araç olarak görülmüştür. Türk İnkılabının, milliyetçilik ve medeniyetçilik gibi iki temel prensip üzerine inşa edildiği (Safa, 1996, s.54) düşünüldüğünde, radyo bu iki kavramı bünyesinde birleştirecek güçlü bir etki aracı olarak kullanılmak istenmiştir. Ankara’nın başkent oluşu, yeni ve milli bir millet ülküsü ile birleşmiş, yeni kurulan radyonun da burada bir pekiştirici güç olacağı düşünülmüştür. Özetle her iki radyo istasyonunun da bağlı olduğu kentin politik ve kültürel yapısıyla şekillendiği görülmektedir Ankara’da yaratılarak ülkeye yayılacak milli kültür perspektifi, modernleşmeyi hem Batılı kültürel yaşama biçimlerine uyum sağlamak, hem de Batılı heves ve arzuları disipline etmek olarak ele alır (Ahıska, 2005, s.115). Milliliğin yeni görevlerine hazırlanmak ve onları yerine getirebilmek için kozmopolit zevkleri ve yaşam biçimlerini disiplin altına almak radyonun da içinde olduğu belirli bazı kurumlar sayesinde olabilir görünmektedir. Bu bağlamda “radyonun bir okul olduğu” sözü -ki bunu pek çok eski yayıncı radyo ile ilgili anılarında ifade eder ve özellikle Ankara Radyosu’nun bir okul olduğunu söylerler- hem halkın hem seçkinlerin kendi terbiyesini hedefleyen bir disiplin temasını içinde barındırmaktadır.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında radyo yayıncılığı ile ilgili olarak yapılan tartışmalar sadece Ankara ve İstanbul radyolarının milli kültür ve modernleşme tartışmaları ile sınırlı kalmamış, yayın içerikleri ve özellikle söz ve müzik yayınları üzerinden de sürmüştür. 1927-36 yılları arasında her iki radyoda yapılan yayınların %84.04’ü müzik yayınlarıdır (Kocabaşoğlu, 1980, s.72). Radyonun bir teknoloji olarak topluma yabancılığının üstesinden henüz gelinememiş, radyo dinleyicilerine henüz bir millet tasarımı içinde seslenemiyor ve programların neredeyse tamamı müzik yayınlarından oluşurken ilk yıllardaki yayın politikasının Cumhuriyet bilincine büyük bir katkı getirebildiğini söylemek güç görünmektedir. Her ne kadar yeni inkılapları tanıtan, eğitim seferberliği, modern Türk ailesi ya da yerli malı kullanımına ilişkin konuşmalar radyoda yer alıyorsa da etkisi anlamında alanı müzik yayınlarına kıyasla hem dar hem de sınırlı kalmaktadır (Ahıska, 2005, ss. 112-113). 1927 tarihli İstanbul Radyosuna ait bir yayın akışı en eski yayın kalıbına örnek olarak bunu belgeler niteliktedir. Ayrıca sonraki dönemlere ait yayın akışlarında da küçük söz programları olsa dahi müzik yayınlarının baskınlığı gözlenmektedir. 1936 tarihinde radyoların yönetimi PTT’ye devredildiğinde de bu durum çok farklılaşmamıştır (Bkz. Resim 6). Yayın akışlarında özellikle 1927-1936 döneminde Batı müziğine dayandırılan içerikler ve Batı ülkelerinin radyoculuk uygulamalarını ilke olarak kabul etmiş bir anlayış gözlenmektedir. Burada Atatürk’ün Batı müziğinin yaygınlaşması için söylediklerinin amacını aşan bir şekilde yorumlanarak yayınlarda Türk müziğine yer verilmeyişi de önemli bir etkidir. Sonrasında yine Atatürk’ün emriyle 1936 yılının ikinci yarısından itibaren Türk müziği örneklerine tekrar yer verilmeye başlanmıştır (Cankaya, 2015, s. 22).

Radyonun sesinin ülke sesi olarak yurt dışından duyulması ve devlet olarak varlık göstergesi olması çok daha fazla önemsenmekte ve özellikle İstanbul radyosuna ayrıca önem verilmektedir. Bu durum müzik yayınları şefi ve programcı Mesut Cemil’in şu ifadelerinden de anlaşılmaktadır: “...Yabancı postaların sayılarının şimdiki gibi üst üste yığılmadığı devirlerde Türkiye’nin sesi birçok bölgelerden duyuluyordu. Kaliforniya’dan, İsveç’ten, Kalküta’dan İstanbul Radyosu’nun çok iyi dinlendiğine dair mektuplar alırdık.” (TRT Akademi, 2020, s. 16). 24 Mart 1951’de İzmir Radyosu’nun da önce belediyeye bağlı ardından aynı yıl Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü’ne bağlanarak resmi yayın postası olarak devlet radyoları arasına girdiği, sınırlı sürelerdeki yayın akışının ise yine müzik ağırlıklı olduğu görülmektedir (TRT Akademi, 2020, s.43).

Resim 5. En eski tarihli yayın akışı (1927 İstanbul Radyosu)

Radyo yayınlarına ait bulunabilen en eski yayın kalıplarından biri olan 26 Teşrinisani (Kasım) 1927 tarihli akış;

“Alo alo muhterem samiin, şimdi bugünkü neşriyatımızın muhtevisyatını arz ediyorum:

19.00 Stüdyo Musiki Heyeti'nden Şevkevza Faslı
19.30 Esham ve Tahvilat Borsası Haberleri
19.40 Telsiz Telefon Orkestrası
20.10 Zahir Borsası Haberleri
20.20 Telsiz Telefon Musiki Heyeti
20.50 Anadolu Ajansı Haberleri
21.00 Telsiz Telefon Orkestrası
21.30 Teganni (Matmazel Apostoldi tarafından)”

Kaynak: TRT Akademi, Türkiye Radyoları, 2020, s. 10.

Resim 6. PTT dönemi yayın akışlarından bir örnek

9 Eylül 1936 tarihli program akışı:

12.30 Plakla Türk Müziği
12.50 Haberler
13.05 Plakla Hafif Müzik
14.00 Kapanış
18.30 Dans Müziği (Çay saati)
19.30 Çocuklara Masal (Mesut Cemil)
20.00 Türk Musikisi Heyeti tarafından klasik eserler
20.40 Halk Şarkıları (Münir Nurettin)
21.00 Keman ve Piyano Soloları
21.30 Stüdyo Orkestrası
22.30 Anadolu Ajansı Haberleri
23.00 Kapanış

Kaynak: TRT Akademi, Türkiye Radyoları, 2020, s.16.

Resim 7. İstanbul ve İzmir radyolarına ait yayın akışları

19 Kasım 1949 İstanbul Radyosu yayın akışı;	24 Mart 1951 İzmir Radyosu yayın akışı;
19.00 İstiklal Marşı, açılış anonsu Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün konuşması Ahmet Şükrü Esmer'in konuşması Safiye Ayla	12.10 Halk Türküleri 12.25 Haberler 12.30 Saz Eserleri 13.00 Şen Melodiler 13.15 Amatör Müzik Saati 13.45 Sevilmiş Türkçe Şarkılar 13.55 Fasil Musikisi 14.25 Son Haberler 14.30 Kapanış..
20.00 Haberler (Ankara Radyosu) 20.20 Cemal Reşit Rey yönetiminde Radyo Senfoni Orkestrası konseri 20.50 Plaklarla liedler 21.00 Plaklarla çeşitli hafif müzik 21.15 Hicazkâr faslı Plaklarla şarkılar ve türküler	*Günün ikinci yayını akşam saat 17.00-21.00 saatleri arasındadır.
23.00 Haberler (Ankara Radyosu) Plakla müzik Kapanış anonsu, İstiklal Marşı	

Kaynak: TRT Akademi, Türkiye Radyoları, 2020, s. 43.

3.2. Radyo Yayınlarında Cumhuriyet Bilincinin İnşası

Radyo tarihine genel olarak bakıldığında, temel işlev ve amaçları arasında; devletlerin, hükümetlerin ulusal ya da uluslararası alanda kendi ideolojilerini benimsetmeleri, yaymaları ya da pekiştirmelerinin ilk sırada yer aldığı görülmektedir (Kuruoğlu, 2006, s.1). Ülkelerin dönemsel koşulları bağlamında politik, coğrafi ve sosyo-ekonomik farklılıkları radyoya yüklenen misyonu değiştirebilmekle birlikte radyonun önemi ve işlevleri konusunda toplum hayatındaki yerini ve varlığını etkilememiştir. Cumhuriyetin ilk yılları da yeni kurulan bir devletin devrim ve ilkeleriyle halkla bütünleşmeye çalıştığı bir dönemdir. Bu süreçte cumhuriyet idealinin temel felsefesi olan “muasır medeniyetler” seviyesine çıkmak ve insan onuruna en yaraşır yönetim şeklinin bütün unsurları ile kabul görmesine yardım edecek en temel araçlardan birisi olarak radyo, genç Cumhuriyetin sesini halka duyurmada kullanılmıştır.

Radyonun genç Türkiye Cumhuriyeti'nde gelişim ve etkilerine ilişkin olarak Turgut Bleda (1935, s. 24)'nın Tan Gazetesi'ndeki açıklaması şöyledir:

“Asrın en büyük buluşlarından biri olan radyo tekniği dev adımlar ile ilerlemiş ve ilerlemektedir. Bu teknik dünyanın her tarafında çok alakadar kazanmıştır. Çünkü eğlenceli ve faydalı olduğu kadar dünyayı ufaltmış bir ucunu öbür ucuna bağlamış oluyor. Birçok ırkları birbirine tanıtan radyo ulusumuzda da epeyce meraklı bulmuştur. Ulusumuzda radyo dinleyenlerin sayısı 50 bini aşmış bulunuyor bütün dünya artık radyoyu bir müzik aleti diye kullanmamaktadır. Ulusunu dünyaya tanıttacak ve sesini en yüksekliği ile her yere işittirecek bir vasıta bilmektedir. Radyonun sulh uğrunda ki hizmeti inkâr edilemez. Tan'ın en büyük gayelerinden biri de okuyucularının bütün müşküllerini halletmektir.”

Nitekim dünyada radyo yayınlarının başladığı yıllarla neredeyse eşgüdümlü olarak ve oldukça erken bir zamanda ülkemizde de radyo yayıncılığına başlanmasının ana etkenlerinden birisini Uygur Kocabaşoğlu şu şekilde tarif ederek radyonun o dönemde misyonuna ilişkin bir değerlendirmede bulunmaktadır: “Devlet açısından yeni yeni gelişmekte olan bu iletişim aracına bir an önce sahip çıkmak. İçeriye ve dışarıya karşı güçlü bir propaganda ve telkin aracına kavuşmak...” (Kocabaşoğlu, 2020, s. 379).

Nitekim Cumhuriyet Dönemi Ankara Radyosu yayınları incelendiğinde, şu amaçların öne çıktığı görülmektedir (Kotak, 2001, s. 38):

1. Devletin halka ulaşması ve haber alışverişi,
2. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra halkı Atatürk'ün inkılapçı fikirleri konusunda eğitmek,

3. Ulusal bilincin arttırılması,
4. Eğitim aracı (özellikle dil),
5. Müzik kültürünün geliştirilmesi, Türkiye'de yerel müziğin yaygınlaştırılması ve Türk insanının evrensel müzikle tanıştırılması,
6. Sosyal, kültürel ve spor alanlarında gelişmeyi teşvik etmek,
7. Ekonomi, sağlık ve savunma alanlarında alınan ve planlanan eylemler hakkında halkı eğitmek,
8. Eğlenceli araç özelliği,

Ankara Radyosu, radyo yayıncılığı tekeli alındıktan sonra birkaç yıl Cumhuriyetin başkentinden toplumu “oluşturmak, bir araya getirmek, eğitmek ve eğlendirmek” gibi görevler üstlenmiştir. Bu süreçte “İnkılap Dersleri, Hukuki Bilgilendirme, Hukuk Bilimini Yayma Konuşmaları ve Ceza Kanununda Yazılmayan Suçlar” gibi programlar aracılığıyla hukuki ve toplumsal düzeni sağlamak ve güçlendirilmek istenmiştir (Cankaya, 2015, s.27). Yeni Ankara istasyonunun yapılması ve radyo yayıncılığının devlete devrinden beri, radyo sadece günlük hayatın önemli bir iletişim aracı değil, ayrıca hükümetin halkla iletişim kurması için çok önemli bir araç haline gelmiştir. İncelenen kaynaklara göre Ankara Radyosu'nun yayın felsefesi ulusal çıkarları ilerletmeyi veya desteklemeyi amaçlamıştır. Eğitim, eğlence, propaganda, tarım, askerlik, milli bayramlar, güncel olaylar, moda, siyaset ve kültür gibi konular ile radyo yayınlarının içeriği belirlenmiştir. 1941- 1943 yılları arasında Ankara Radyosu müdürü olan Vedat Nedim Tör radyonun bir müzik kutusundan konuşan bir kutuya dönüşmesi konusunda çabalarını şöyle anlatmaktadır: “Radyodan Türkçe'nin gerek telaffuz, gerekse inşad bakımından en güzel örneklerini vermek... Söz programlarında halkı sıkmadan, ukalalık etmeden, oyalayarak, bir takım olumlu ve yararlı bilgiler vermek, eğitici telkinlerde bulunmak, gençliğin ve halkın zevkini ve moral sağlığını bozucu yayınlardan kaçınmak... Halkın sanat zevkini yükseltmek...” (Tör, 2023, ss.50-53). Ahmet Adnan Saygun, bu dönemde Ankara Radyosu'nun Türk halk edebiyatı ve musikisinin tanınması ve tanıtılmasında radyo yayınlarının öncülük ettiğini ve bunda Vedat Nedim Tör'ün ciddi emeklerinin olduğunu ifade etmektedir (Tör, 2023, s. 55).

Anadolu'daki savaştan sonra yeni bir milletin, yeni bir vatanın yaratılmasının, Atatürk ilke ve inkılaplarının yaygınlaştırılmasının, genç milletin eğitim ihtiyacını teşvik etmenin, toplumsal düzeni sağlamlaştırmanın ve Türk Kültürüne zafer kazandırmanın etkin yolu “radyo” olmuştur. “Manevi Yayınlar” olarak sınıflandırılabilir ilk programlar 1940 yılında radyolarda yayınlanmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında “Milli Kahramanlık Efsaneleri, Vatandaşlık Bilgisi ve Sevgisi” gibi programlar, kamu bilincini artırmak ve ulusal gurur duygusunu teşvik etmek amacıyla yayınlanmıştır (Cankaya, 2015, s.28). 1942'de programların yaklaşık yüzde 60'ı müzikten, %35'i ise konuşmalar ve kültürel tartışmalardan oluşmuştur (Karpas, 1968, s. 274). Radyo yayıncılığında önceki dönemlerde daha düzensiz bir biçimde olan program içeriklerinin bir düzene sokulma kararlılığını da içeren bu yayınlarla sadece kentli ve varlıklı insanlara değil, köylere yönelindiği, çocukların eğitimi üzerinde durulduğu görülmektedir (Ahıska, 2005, s.210).

40'lı yıllarda radyo, hayatın artık vazgeçilmez bir parçasıdır. Bu dönemde radyo yayınlarının niteliğinin arttırılmasına yönelik çalışmalar dikkat çekmekte, düzenli ve programlı yayınlarla toplumun eğitilmesi, kültürlenmesi, haber ve bilgi akışının daha sağlıklı olmasına özen gösterilmektedir. Özellikle Vedat Nedim Tör'ün radyo müdürü olduğu 41-43 yılları arasında radyonun yapılandırılma ve kurumsallaşma süreci hız kazanmıştır. Kamuoyunun sanat zevkini geliştirmek amacıyla “Şiir Saati”, tarih bilincinin yerleştirilmesi için “Geçmişte Bugün”, ulusal duyguları dinç tutmak için “Bir Marş Öğreniyoruz Saati”, milli ezgilerin öğretilmesi ve tanıtılması için “Bir Türkü Öğreniyoruz Saati”, geleneksel ve modern tıp gibi bilimsel konularının yanında güncel ve sohbet havasında yayın yapan “Evin Saati” gibi programlar

sayesinde kültür, sanat ve eğitim yayınları daha nitelikli temelde yürütülmüştür (Tör, 2023, ss.52-54). Bu dönemde yapılan “Yurttan Sesler” programının asıl amacının halk müziğini millete tanıtmayı yanı sıra kurucu Muzaffer Sarısözen tarafından şöyle anlatılmıştır: “Gönüllerimizi bir araya toplamak ve bütün memleketi tek duygu haline getirmek.” (Ceren, 1944, s.9). Tör (1942, s. 7) radyoyu “zamanın en kuvvetli ve en verimli yayın vasıtası” olarak tanımlamış ve *Radyoevi*’ne her gün gelen yüzlerce dinleyici mektubundan halkın radyoya karşı ilgisinin günden güne arttığına şahit olduğunu belirtmiştir. Yine bu dönemde radyo, hükümet politikası olarak daha geniş kitlelere ulaşmak için zorunluluk haline gelmiştir. Öyle ki memleketteki tüm halkevlerinde birer radyo bulunması ve muhtelif yerlere müteaddit hoparlörler kurularak ev salonuna gelemeyen vatandaşların bundan istifadelerinin temini tek mil Halkevleri reisliklerine bildirilmiştir. İlgili dönemde halk evlerinin hemen hepsi birer radyo makinesine sahip bulunmakta iseler de hoparlör tesisatının henüz her tarafta layığı ile yapılmamış olduğu görüldüğünden bu hususun temini için de düzenlemelere gidilmiştir (Son Telgraf Gazetesi 30 İkinci Teşrin 1938, (622), s. 3). Halkı terbiye etmek ve birleştirmek üzere işe başlamış olan halkevleri, radyonun teknolojik büyümesi ile birleşerek, halkı radyo aracılığıyla Ankara’ya bağlamıştır. Böylece halk merkezle kalbi gibi kulağını ve kafasını da ilgili bulundurmaya fırsatını bulmuştur (Ahıska, 2005, s. 139).

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Ankara Radyosu tarafsız yayınlarıyla tüm dünyanın takip ettiği bir yayın kurumu olmuştur. Radyonun savaşan ve savaşmayan tüm ülkelerde cepheye ya da cephe gerisinde insanların günlük yaşamına alabildiğine karıştığı bu dönemde Ankara Radyosu, verdiği doğru, çabuk ve dürüst haberlerle, habercilik açısından altın çağını yaşamış, dünya radyoları arasında saygın bir yere kavuşmuştur (Gülizar, 1985, s.2740). Kısa dalga Ankara Radyosu önceleri dört dilde yaptığı yayınları kısa bir süre sonra sekiz dile çıkarmıştır. Böylece sadece Türkiye’nin değil, savaşa katılan pek çok ülkenin de haber kaynağı olmuştur. Milyonlarca dinleyiciye ulaşması ve gazeteye göre daha hızlı bir haber alma aracı olması, radyonun halkın gözünde güven ve itibarını yükseltmiştir. Kuruluş tarihi olan 1927’de haber ve siyasi niteliği ağır basan programların daha çok yer aldığı radyonun, tek haber kaynağı yine bir devlet kurumu olan Anadolu Ajansı’dır. 1965’te TRT Haber Merkezi kurulana dek özellikle de Cumhuriyetin ve radyonun ilk dönemlerinde Ajansın radyo için varlığı çok önemlidir. Radyodan verilen haberler “Ajans Haberleri” olarak anons edilir ve bu yayınlar halkın diline “Ajansı dinleme” şeklinde yerleşir (Ahıska, 2005, s. 143). 1945’e kadar sadece Anadolu Ajansı tarafından hazırlanan haber bültenleri radyoda okunmuş, 1945’te Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü’ne bağlı haber alma ve yayma servisi kurulmuştur (TRT Akademi, 2020, s. 27).

Bu yıllarda radyo yayınlarının bütün içerikleriyle halkın her kesimine ulaşmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu çaba esasen Cumhuriyet’in top yekûn kalkınma çabasının izlerini taşımakta, çocuktan yaşlısına kadınından erkeğine kadar toplumu bütün katmanlarında temsil ve tesis etmeye çalışmaktadır. Karpaz (1968, ss. 272, 275) radyonun, modernleşme ve milliyetçi telkin sürecinde basından daha kararlı bir rol oynadığını ifade eder. Ona göre, basının ve diğer kitle iletişim araçlarının etkisinin bilincinde olan ve halka bu araçlarla ulaşmak isteyen Cumhuriyetçi liderler, cumhuriyet rejiminin pekiştirilmesi rolünü özellikle radyoya vermişlerdir. Batı müziği, oyunlar, konuşmalar vb. modernleşmenin kültürel ifadeleri ile siyasi rejimin diğer ilkeleri bu medya aracılığıyla yayılmaya çalışılmıştır. Örneğin, 30 dakikayı aşmayacak skeç, monolog ve radyofonik oyunlardan oluşan eğlence programları, dinleyicilerin müzik eşliğinde spor yapmalarını amaçlayan “Vücudumuzu Çalıştıralım” programı, savaş karşısında toplumun moralini yüksek tutmayı amaçlayan “Kahramanlık Saati”, “Mehmetçik Konuşuyor” programları yayınlanırken, çocuk yayınlarına da önem verildiği görülmektedir. Radyo Çocuk Kulübünün kurulması da bu yıllara rastlamaktadır. Neriman Hızır’ın yönetiminde 12 Şubat 1941’de kurulan kulüp ilerleyen yıllarda radyo kadrolarına sanatçı ve radyocu yetiştirme işlevini üstlenmiştir (TRT Akademi, Türkiye Radyoları, 2020, s.37). Ayşe Ablâ lâkabıyla bir örnek saat olarak yâd olunan “Çocuk Saati” çocuklar için eğlenceli, eğitici, ilginç ve istidatları ile çalıştırıcı programlar hazırlamış, Yıldız Kenter gibi sonradan büyük şöhret olan çocuklar yetiştirmiştir (Tör, 2023, s. 52).

Resim 8. Türkiye Radyoları Çocuk Kulübü

Kaynak: TRT Akademi, Türkiye Radyoları, 2020, s. 37.

Resim 9. Arslan Mehmetçik Konuşuyor

Kaynak: TRT Akademi, Türkiye Radyoları, 2020, s. 30.

Behçet Kemal Çağlar'ın hazırlayıp sunduğu “Arslan Mehmetçik Konuşuyor” programı, dönemin halk-radyo buluşmasına ve halkın radyoyu tanınmasına ilişkin oldukça ilginç bir örnektir. Bu program, askerin henüz teknolojisini ve işlevini kavrayamadığı radyo denenen aletin sınır tanımaz doğasına ve sesin büyüleyici etkisine, halkı devletiyle yakınlaştıran hatta buluşturan yönüne tanıklık etmektedir. “*Gel Memed. Otur şöyle karşıma. Belki seni şimdi köyünde bile dinliyorlardır. Şu karşında gördüğün demir çubuğun üstünde tutturulmuş delikli yer yok mu? Sesin oraya bir girdi mi köyün yolunu bulur. Dünyanın öbür ucuna gider istersen sen onu hiç düşünme. Kapalı bir odada yarenlik say iyi mi?*” (Radyo Dergisi, sayı 2(1942)’den aktaran TRT Akademi-Türkiye Radyoları, 2020, s.30).

Ülkede siyasi mücadelenin hızlandığı özellikle çok partili siyasal yaşamın demokrasi geleneğini ülkede yerleştirmek adına 40’lı yılların ikinci yarısında radyonun etkinliği ve gücü daha çok gündeme gelmeye başlamıştır. Muhalefete ayrılan sürelerin azlığından ve denetimden yakınmalar artarken 1949 yılında çıkarılan Basın-Yayın Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu ile “TBMM için yapılacak genel seçimlerde, siyasi partilere programlarını açıklamak için ücretsiz konuşma zamanı ayrılması” hüküm altına alınmıştır. Böylece siyasi partilerin radyodan seçimler sırasında, eşit ölçüde yararlanmalarını sağlamak için kanuni bir zemin hazırlanmıştır (Tokgöz, 1972, s. 64). Bu aynı zamanda radyonun da bir kitle iletişim aracı olarak demokratik

yaşamın ve Cumhuriyetin temel ilkelerinin uygulama alanı bulduğu etkin bir ideolojik aygıt haline dönüşmesinin göstergesidir.

Radyo yayınlarının Cumhuriyet kültürünü oluşturmak ve benimsetmek idealine en çok hizmet eden türlerinden biri de kuşkusuz “Radyofonik Temsiller” diğer adıyla “Radyo Oyunları” olmuştur. Başlangıçta Radyo Temsil Kolu Şefliği adı altında yönetilen bu temsillerin amacı, eğlendirirken eğitmek ve özellikle düzgün Türkçe’yi halka benimsetmektir. 60’lı yıllara gelindiğinde “Arkası Yarın” ve “Çocuk Bahçesi” gibi dizi oyunlar radyonun hem halk kültürünü yaşatmak ve geliştirmek hem de kitap okuma imkânı çok fazla olmayan kesimlere Türk ve Dünya klasiklerini oyunlaştırarak tanıtmak amacıyla mikrofona konmuşlardır (TRT Akademi, Türkiye Radyoları, 2020, s.39). 1964’de TRT’nin kurulmasıyla radyo yayınları TRT bünyesinde kamu hizmeti yayıncılığı esas ve ilkeleri çerçevesinde günümüze değin süregelmiştir.

Sonuç

Ülkemizde 1927’de başlayan radyo yayıncılığı, yeni kurulan Cumhuriyet’in ilke ve inkılâplarını halka anlatırken ve benimsetirken radyo etkin bir araç olarak kullanılmış, radyonun yönetim ve denetimi ilk on yıllık şirket döneminin hemen ardından devlet eli ile yürütülmeye başlanmıştır. Esasen şirket döneminde de radyo yayınlarının şirketin idari ve mali yapılanmasından ötürü devlet kontrolünde ve etkisinde olduğu görülmüştür. Radyo yayıncılığı tarihine bakıldığında, bütün sistemin 1950’lere kadar militleşme projesi çerçevesinde yürütüldüğü söylenebilir. Radyonun, Cumhuriyet’in ilk yıllarında bir milletin yeniden kurulması için kullanılmasının yanı sıra modern fakat aynı zamanda milli ve yerli değerleri inşa eden bir devlet yaratmanın hayaline de hizmet edecek bir araç olarak görüldüğü söylenebilir. Buradaki en önemli etmen olarak, radyo teknolojisinin millet hayalini başka birçok iletişim ortamından daha fazla mümkün kıldığı gerçeği gösterilebilir.

Yeni kurulmuş Türkiye Cumhuriyeti, bir millet kurma pratiği içinde radyonun sesleri sayesinde olmayı olmuş gibi gösterme, özlenen gerçekleşmiş kılmaya çalışma ve bunu modern dünyayı da temsil yeteneği olan bir araç üzerinden yapma girişimini sergilemiştir. Esasen halkı bu bilinçle bir araya getirme ve bir arada tutma çabası ve Cumhuriyet paydasında “millet” kavramını oluşturma gayesinde radyo güvenilir ve itibarlı bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm halka aynı anda hitap eden radyo, Cumhuriyet ideolojisini kendi hitabı içinde kurmaktadır. Bütünleştirici bir teknolojiye sahip yapısı ile ve katı olan bütün toplumsal sınırları ortadan kaldıran bir araç olarak yeni kurulan bir devletin tam da ihtiyacına karşılık geldiği görülmektedir. Nitekim Halkevleri ile radyonun ülkenin her yerine ulaşmasının sağlanması ve halkın radyo ile bir şekilde mutlaka buluşturulmak istenmesinin altında yatan temel gayede de radyonun bütünleştirici ve birleştirici doğasını Cumhuriyet ülküsüne hizmet edecek şekilde kullanmak yatmaktadır. Halkın haber alması konusunda tek ve en güvenilir araç olarak radyonun ajans misyonunu üstlenmesi ve ülkenin tek haber kaynağı olan Anadolu Ajansı ile “güvenilirlik” bağlamında kimlik kaynaşması yaşaması da radyonun halk nezdindeki itibarlı yerinin bir göstergesidir. Halk dilinde radyodan haber dinlemekle “ajans dinlemek” uzun yıllar eş anlamlı bir algıyla kullanılmış, radyo devletin sesi olmuştur.

Radyonun ülkemiz özelinde ilk yıllarını milli politikalar ve savaşların şekillendirdiği görülmekle birlikte, esasen radyonun sıradan işlevleri politik propaganda yapmasını gizlememektedir. Ancak etkili olabilmesi için yaratıcı ve eğlendirici pek çok unsuru bünyesinde taşımak, gündelik olanın içinde bu anlamı yaratmayı da başarmak zorundadır. Bu nedenle Cumhuriyet’in ilk radyo yayınları gelişirken ve yol alırken bu amaca hizmet edecek bütün çabaları içinde barındırmaktadır. Milli kültürü yaratmada güvenilir bir araç olmasının fark edilmesi ve çok erken bir dönemde radyo yayıncılığına ilişkin adımların yüksek bir öngörü ile atılmasına teknik yetersizliklerin eşlik etmesi dönemin ekonomik koşullarından kaynaklanmaktadır. Nitekim radyo yayıncılığının Cumhuriyet’in ilk yıllarında yayıncılık

standartlarının altında kalsa da devlet döneminde zamanla düzenli bir içerikle yayınlara geçildiği görülmektedir.

Radyonun propaganda açısından özgün doğasının ise Türkiye’de radyoculuğun her döneminde önemini koruduğu söylenebilir. Radyonun bir propaganda aracı olarak gücü, milli varlığı koruma ve yükseltmede siyasi otoritenin varlığıyla bütünleşmiştir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında tarihsel süreci içinde radyonun yayın süreleri artmış, istasyonların gücü yükseltilmiş, toplu dinleme olanakları yaratılmış ve alıcılar yaygınlaşmaya başlamıştır. Bütün bu gelişmelerle birlikte, genel olarak “radyonun üzerine aldığı ya da kendisine yüklenen toplumsal misyon” genişlemiştir. Siyasal iktidarlar radyonun toplumdaki bu ayrıcalıklı konumunun her zaman bilincinde olmuşlardır.

Modernleşme ve ulus devlet oluşumu açısından bakıldığında ise radyonun kuruluş dönemi olan TTTAŞ döneminin müzik ve eğlence yayınları ile daha fazla burjuva yayıncılığı yaptığını, eğitim ve propaganda anlamında radyonun önemi fark edildikten sonra ise yayınların devlet yönetiminde ve siyasal iktidarın doğrudan tekeli altına girdiği görülmektedir. Cumhuriyet tarihinde ise özellikle kuruluş döneminde “Milli bir eğitim ve kültürlenme” aracı olarak radyo, ulusal bütünlük ve modernleşme amacına hizmet eden, milli beraberlik ruhunu güçlendiren yayınlarla halka Cumhuriyet bilincini aşılama önemli bir kitle iletişim mecrası olarak karşımıza çıkmaktadır. Atatürk ilke ve inkılaplarının yaygınlaştırılmasında, genç Türk milletinin eğitim ihtiyacını karşılamada, ulusal kültürü geliştirme ve zenginleştirmede, toplumsal bir düzen kurmada radyonun Cumhuriyet’in etkin ve temel araçlarından biri olduğu ve Cumhuriyet tarihinde önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Adivar, H.E. (1994). *Türkün ateşle imtihanı*, İstanbul: Atlas.
- Ahıska, M. (2005). *Radyonun sihirli kapısı: Garbiyatçılık ve politik öznellik*. İstanbul: Metis.
- Akagündüz, Ü. (2014). Radyoculuğumuzun cumhuriyetin ilk yıllarındaki serüveni ve Telsiz mecmuası. *Kebikeç*. (37), 359-386.
- Altunbaş, H. (2003). *Radyo reklamcılığı: Türkiye’de yerel radyolar*. Konya: Tablet Kitabevi.
- Anadolu Gazetesi (1938). Birinci Teşrin Salı 1, No 7669, TBMM Arşivi, Ankara.
- Anadolu Gazetesi (1938). İkinci Teşrin, Salı 8. No 7669, TBMM Arşivi, Ankara.
- Arvas, S. İ. (2018). Türkiye’nin radyo ile tanışması ve Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (2), 406-428.
- Atabek, Ü. (2009). Matbaadan bilgisayara Türkiye’nin iletişim teknolojileri serüveni. *Yeni medya ve gelecek*, Alemdar, K. (Ed.). Ankara: Gazeteciler Cemiyeti.
- Atay, F. R. (1969). *Çankaya*, İstanbul: Doğan Kardeş Basımevi.
- Aydın Gazetesi (1938). Birinci Teşrin Cumartesi 27, Sayı.382, No.390, TBMM Arşivi, Ankara.
- Aziz, A. (1975). *Radyo ve televizyona giriş*. SBF Yayınları.
- Aziz, A. (2002). *Radyo yayıncılığı*, Ankara: Nobel.
- Bleda, T. (1935). Tan Gazetesi, 23 Nisan Salı Sayı 1- 2304, On Birinci Yıl.
- Cankaya, Ö. (2015). *Bir kitle iletişim kurumunun tarihi: TRT 1927-2000*. Ankara: İmge.
- Ceren, Ş.S. (1944). “Muzaffer Sarısözen’le Bir Konuşma”, *Radyo*. 3(31), 9.
- Çiftçi, A. (1999). *Uluslararası hukuk açısından radyo ve televizyon hukuku*. Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi.

- Çukurova, B. (1994), *Kurtuluş savaşında haber alma ve yeraltı çalışmaları*, Ankara: Ardıç Yayınları.
- Erol, T. (2021). Ankara Radyosu'nun erken Cumhuriyet Dönemi müzik politikalarındaki rolü ve işlevi (1941-1949). *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (25), 523-573.
- Gölcüklü, F. (1970). *Haberleşme hukuku*. Ankara: A. Ü. SBF Yayınları.
- Gülizar, J. (1985). Türkiye radyoları, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları. 2738-2747.
- Güven, H.R. (2016). *Radyo program yapımı ve radyo yayıncılığı*, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Hasgül, N. (1996). Cumhuriyet Dönemi Müzik Politikaları, *Folklorla Doğru*, BFÜK, 62.
- Hilliard, R. L., George, L. H., William, H., Donald, B.U., Earl, R.W. (1967). *Radio Broadcasting an Introduction tho the sound medium*, New York: Hastings House.
- Karaosmanoğlu, Y.K. (1983). *Yaban*, İstanbul: İletişim.
- Karaosmanoğlu, Y.K. (1994). *Ankara*, İstanbul: İletişim.
- Karpat, K.H. (1968). *Mass Media/Turkey. Political Modernization in Japan and Turkey*.
- Kocabaşoğlu, U. (1980). *Şirket telsizinden devlet radyosuna*. Ankara: A.Ü. SBF Yayınları.
- Kocabaşoğlu, U. (1985). Radyo, Belge, M. (Ed.). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları. 2731-2737.
- Kotak, K. (2001). *Gelişen iletişim ağı içinde radyo ve televizyon*, (Mezuniyet projesi). Yakın Doğu Üniversitesi, KKTC.
- Kuruoğlu, H. (2006). *Propaganda ve özgürlük aracı olarak radyo*, Ankara:Nobel.
- Okur, A. (2019). *1927-1950 yılları arasında Türkiye'de radyo yayıncılığı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Oskay, Ü. (1971). *Toplumsal gelişmede radyo ve televizyon*. Ankara: A.Ü. SBF Yayınları.
- Öztürk, S. (2020). TRT dönemi öncesi Türk radyo tarihi, (Uygur Kocabaşoğlu ile röportaj). *TRT Akademi, Radyo: Dün, Bugün, Yarın*, 5(9). 377-387. Ankara: Salmat Basım Yayıncılık.
- Safa, P. (1996). *Türk inkılâbına bakışlar*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Son Telgraf Gazetesi (1938). İkinci Teşrin Çarşamba 30, Sayı 622, TBMM Arşivi, Ankara.
- TBMM Zabıt Ceridesi (1934). Devre, 4, İçtima 4, Cilt 25(4), TBMM Arşivi, Ankara.
- TBMM Zabıt Ceridesi (1935). Devre 5, İçtima 1, Birinci İnikad, Cilt 6 (3), TBMM Arşivi, Ankara.
- Tekinalp, Ş. (2003). *Camera obscura'dan synopticon'a radyo ve televizyon*. İstanbul: Der Yayınları.
- Tokgöz, O. (1972). Türkiye ve Ortadoğu ülkelerinde radyo-televizyon sistemleri, Ankara: A.Ü. SBF Yayınları.
- Tör, V. (2023). *Yıllar böyle geçti*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tör, V. N. (1942). Radyonun büyüü. *Radyo*,1 (4).
- TRT (1990). *Dünden bugüne radyo-televizyon (1927-1990)*. Ankara: Ajans Türk Matbaacılık.
- TRT (2020). Türkiye radyoları. *TRT Akademi*. Ankara: Salmat Basım Yayıncılık.
- Uçar, L.B. (2009). Türkiye'de radyo yayıncılığı. *Radyovizyon*.(1). 6-11.

- Yaylalı, H. (2018). 1927'den çok partili döneme kadar Türkiye'de radyo yayıncılığı. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*. 10.(1). 33-50.
- Yazgan T. (2016). Cumhuriyet'in örnek bir kültür kurumu: Ankara Radyosu. *TRT Akademi*, 1(1). 300-314. Ankara: Salmat Basım Yayıncılık.
- Yazgan, T. (2015). *Önce radyo vardı*. Ankara: Ertem Basım Yayım Dağıtım.
- Yorulmaz, C. (1943). Devlet Radyosunun teşkilâtı ve vazifeleri. *Radyo*, 2 (14).

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.